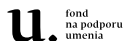

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Privlastňovanie pri
menách s adjektívnou formou 193
ŠIMON, František: Pôvod slovenských
anatomických termínov pre zuby 204

DISKUSIE

- MISLOVIČOVÁ, Sibyla: O niekto-
rých prevzatiach z angličtiny 209

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- SMATANA, Miloslav: *Šťavnato, ale
s mierou* (O niektorých nadávkach
v slovenských nárečiach) 216

ROZLIČNOSTI

- Michelinská hviezdička, Michelin, mi-
chelinový kuchár.* S. Duchková .. 223
Priezviská *Lajčiak* a *Lajčák*. M. Maj-
tán 227
Názov vrchu *Marhát*. M. Majtán ... 229
O názve nového mikrokontinentu.
J. Genzor 231

SPRÁVY A POSUDKY

- Na rozlúčku s Milanom Majtánom.
P. Žigo 233
Cenný prameň aj praktická príručka.
A. Karčová 237
Naša jubilanťka Sibyla Mislovičová.
I. Vančová – D. Guričanová 241

SPYTOVALI STE SA

- Krátkodenný a dlhodobý.* D. Guri-
čanová 245
Strednoprijmový. I. Vančová 247

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (52).
A. Šufliarska 248

Z WEBOVEJ PORADNE

- Ako sa má v slovenčine používať prevzaté slovo *Bitcoin/bitcoin*? 254
- Podľa akých pravidiel sa priraďuje rod podstatným menám prijímaným do slovenčiny z cudzích jazykov, napr. *bilbord, šou, bajk, koktail*? 254
- Ako sa odvodzujú názvy jazykov od názvov krajín a prečo je napr. *poľština, ruština*, ale *slovenčina, maďarčina*? 255
- Slovo *rozmerný* má iný význam ako *jednorozmerný, dvojrozmerný* a pod., preto sú tieto prídavné mená logicky nesprávne, dokonca nezmyselné. Nemalo by byť *jednorozmerový, dvojrozmernový*? 255
- Môže sa v slovenčine používať slovo *transgender* alebo máme aj vhodnejšie výrazy? 256

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 52, 2018, č. 4 (15. 8. 2018). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radík. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2018

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Privlastňovanie pri menách s adjektívnou formou

JÁN KAČALA

Abstract: On a wider background delineating the expression of possessive relationships in the standard Slovak language, the author presents an analysis of the ways a possessive relationship is conveyed for names with a suffix atypical for substantives. That means names with an adjectival suffix or names ending in front vowels -i (in the written form also -y), -e, -é. The study concludes that the application of the genitive form of these frequently used names to convey a possessive relationship is widespread in the whole range of the standard language, and advocates for the official codification of this form of expression.

Keywords: possessive meaning, conveying of the possessive meaning, adjectival suffix of names, conveying of a possessive relationship through genitive form, standard form of the Slovak language.

Privlastňovacie vzťahy sú prirodzenou a výraznou súčasťou sémantického systému jazyka a v rámci neho sú rozložené na viacerých úrovniach stavby jazyka (sémantický systém chápeme v zmysle Paulinyho duálneho členenia jazykového systému na výrazový a významový, tak ako to predstavil v práci *Systém v jazyku* z roku 1958). Tým je podmienené to, že na

formálnu realizáciu privlastňovacích vzťahov slúžia prostriedky z rozličných subsystemov jazyka a tým tieto vzťahy nadobúdajú značnú výrazovú diferencovanosť. Súhrnne možno povedať, že privlastňovacie vzťahy zaujímajú výrazné miesto v slovnej zásobe, v tvarosloví a v skladbe. O týchto úrovniach jazyka možno v súvisi s uplatňovaním privlastňovacích vzťahov v krátkosti povedať toto: 1. Predovšetkým sú tieto vzťahy obsahom časti lexikálnej zásoby a osobitnú zmienku si pritom zaslúži to, že v rámci lexikálnej zásoby sa na stvárnenie privlastňovacích vzťahov veľmi pravidelne aj produktívne využívajú slovné prostriedky (to sa týka najmä privlastňovacích prídavných mien typu *otcov* s príponami *-ov, -a, -o, -i, -e*, prípadne *matkin* s príponami *-in, -a, -o, -i, -e*). 2. Na úrovni tvarosloví a privlastňovacie vzťahy na svoje vyjadrenie využívajú pádovú sémantiku (tu máme na mysli zreteľné vyprofilovanie sa genitívu vlastníka, majúceho v syntagmatickom systéme veľmi široké uplatnenie, alebo posesívneho datívu, fungujúceho v syntaktických štruktúrach istého typu). Tvaroslovné prostriedky sa prirodzene premietajú v gramatickej stavbe vety a nadobúdajú syntaktickú podobu. 3. Na úrovni skladby sa privlastňovacie vzťahy stávajú obsahom viacerých typov zhodného aj nezhdného prívlastku ako sekundárneho člena gramatickej stavby vety, viažuceho sa syntakticky bezprostredne na nadradené podstatné meno, pričom na formálnu realizáciu syntaktického a zároveň sémantického vzťahu medzi prívlastkom a nadradeným menom slúžia predovšetkým slovosledové prostriedky a medzi nimi výrazne najmä primkýnanie.

Spomedzi lexikálnych jednotiek si z nášho hľadiska osobitnú pozornosť zasluhujú najmä tie slovné druhy, ktoré vyjadrujú príznak, ktorý je obsahom nadradenej substancii, a to tak statický príznak, ktorý je obsahom časti zámen a špeciálne výraznej časti prídavných mien, ako aj dynamický príznak, ktorý tvorí obsahovú náplň slovies ako vlastných pomenovaní dynamického príznaku. Kým pri zámenách a prídavných menách sa statický príznak – a s ním aj privlastňovací vzťah – chápe v relácii k syntakticky nadradenej substancii ako statická čiara, pri slovesách sa dynamický príznak – a s ním aj privlastňovací vzťah – poníma aj predstavuje ako príznak platiaci so zreteľom na zmenu v čase alebo v dynamickej postupnosti, prípadne ako procesuálny jav. Tento rozdiel v sémantike statického a dynamického príznaku sa zreteľne prejavuje pri porovnaní príkladov typu *môj*

kabát, jeho kabát alebo *otcov kabát* z jednej strany a *mat', prípadne vlastníť kabát*, t. j. v určitom tvare *mám kabát* alebo *vlastním kabát*.

V rámci všeobecnej charakteristiky rozmiestnenia privlastňovacích vzťahov v zložitom systéme jazyka žiada sa osobitne upozorniť na sústavu privlastňovacích zámen ako neodmysliteľnú súčasť osobných zámen. V našom jazyku privlastňovacie zámená vyjadrujú privlastňovací vzťah k trom gramatickým osobám v jednotnom čísle a k trom gramatickým osobám v množnom čísle, pričom dané formálne stvárnenie je diferencované aj podľa gramatickej kategórie rodu, ktorá v sústave nášho jazyka prestupuje všetky menné slovné druhy: jednak podstatné mená, ktorým je táto kategória vlastná ako integrálna súčasť ich pomenúvacieho postupu, a jednak aj prídavné mená, zámená a číslovky (t. j. číselné mená), ktoré rodovú dimenziu získavajú iba na syntagmatickom princípe, t. j. kongruenciou (zhodou) so syntakticky nadradeným podstatným menom, napríklad *nový kabát, nová šatka, nové oblečenie; taký kabát, taká šatka, také oblečenie; jeden kabát, jedna šatka, jedno oblečenie*. O rozšírenosti gramatickej kategórie rodu v stavbe nášho jazyka svedčí aj to, že na základe kongruencie, čiže zhody, s nadradeným vetným členom sa stáva aj integrálnou súčasťou niektorých slovesných tvarov, a to určitých (napríklad základný tvar minulého času typu *Otec povedal. – Sestra povedala. – Dieťa povedalo.*) aj neurčitých, konkrétne všetkých druhov príchastí (napríklad *uverejnený článok, slúžiaci strážnik, vystúpivší cestujúci*).

Pri privlastňovacích zámenách sa diferenciácia podľa kategórií pádu, čísla, rodu, životnosti a gramatickej osoby prejavuje rozdielne medzi prvou a druhou osobou v jednotnom aj množnom čísle z jednej strany a treťou osobou v jednotnom aj množnom čísle z druhej strany. Toto členenie vzniká na základe kategórie pádu: tvary prvej a druhej osoby v jednotnom aj množnom čísle sa ohýbajú na základe kategórie pádu, t. j. skloňujú sa v súhlase so skloňovaním syntakticky nadradeného podstatného mena, kým tvary tretej osoby v jednotnom aj množnom čísle sú neohybné, čiže nesklonné, pričom sa v súhlase s potrebami gramatickej stavby danej vety skloňuje iba samo nadradené podstatné meno. Toto ostatné konštatovanie sa týka týchto tvarov tretej osoby: v jednotnom čísle *jeho* spoločne pre mužský a stredný rod, *jej* pre ženský rod a v množnom čísle *ich* spoločne pre všetky tri gramatické rody. Tieto tvary realizujúce privlastňovanie tretej osobe v jednotnom aj

množnom čísle sú totiž derivované, sú to pôvodne tvary genitívu jednotného a množného čísla osobného zámena *on, ona, ono, oni, ony*; tieto tvary sa na plnenie svojej prívlastňovacej funkcie vymanili z paradigmy tohto osobného zámena, osamostatnili sa a zaradili sa do novej paradigmy, t. j. paradigmy zodpovedajúceho osobného prívlastňovacieho zámena, v tejto novej pozícii nadobudli status neohybnosti a v pomere k príslušnému členu pôvodnej paradigmy vstúpili do vzťahu gramatickej homonymie.

Ako členy novej, prívlastňovacej paradigmy začali plniť aj zodpovedajúcu syntaktickú funkciu; z hľadiska syntaktickej typológie je pozoruhodné, že v syntaktickej pozícii prívlastku „nasledovali“ ohybné a kongruentné súčasti svojej novej paradigmy a ako prívlastky vo vzťahu k nadradenému podstatnému menu v zodpovedajúcej syntagme zaujali pozíciu patriacu zhodnému prívlastku. To značí, že podobne ako stoja v antepozícii vo funkcii zhodného prívlastku ohybné súčasti paradigmy prívlastňovacích zámen typu *môj kabát, tvoja šatka, tvoje oblečenie* v jednotnom čísle a *naše kabáty, vaše šatky, vaše oblečenia* v pluráli, stoja v rovnakej syntaktickej pozícii pred syntakticky nadradeným podstatným menom aj neohybné a nesklonné podoby prívlastňovacieho zámena v tretej osobe jednotného aj množného čísla: *jeho kabát, jej šatka, jeho oblečenie, ich kabát, ich šatka, ich oblečenie*.

Takúto špecifickú pozíciu pôvodného genitívneho tvaru v paradigme prívlastňovacích zámen môžeme istým spôsobom zovšeobecniť: na to nás oprávňuje jestvovanie a pravidelné uplatňovanie takýchto pôvodných genitívnych tvarov vo funkcii prívlastňovacieho prostriedku aj v inej oblasti jazykovej stavby, totiž pri podstatných menách – všeobecných aj vlastných –, ktoré pre svoje tvarové vlastnosti nemôžu vyjadrovať prívlastňovací vzťah tým, že by sa z nich derivačnými postupmi utvorili zodpovedajúce prívlastňovacie prídavné mená. Máme na mysli všeobecné podstatné mená typu *starký, chorý, domáci* alebo vlastné mená typu *Vajanský, Tajovský, Bazovský*. Pri týchto menách sa totiž v slovenčine – spisovnej a vo veľkej miere aj nárečovej – prívlastňovací vzťah tiež vyjadruje formou platiacou pôvodne ako genitívny tvar: *starkého klobúk, chorého izba, domáceho majetok, vedúceho napomenutie, Vajanského publicistické dielo, Tajovského poviedky, Bazovského plátna*. Takýto stav platí aj v zodpovedajúcich menách ženského rodu *starká, chorá, domáca, Šoltésová, Jesenská, Kraicová*: aj pri nich sa v našom jazyku bežne alebo pravidelne pôvodná genitívna forma použí-

va na vyjadrenie privlastňovacieho vzťahu; svedčia o tom príklady: *starkej spomienky, chorej postel', domácej rozhodnutie, vedúcej pripomienky, Šoltésovej román (Moje deti), Jesenskej preklady, Kraicovej výtvarné dielo.*

Tieto prípady, ako aj ďalšie príbuzné mená, o ktorých ešte v našej stati bude reč, ich pravidelné tvorenie, ako aj široké a bezproblémové používanie v jazykovej praxi nás oprávňujú vysloviť predpoklad, že spomínaným využitím pôvodného genitívneho tvaru na vyjadrenie privlastňovacieho vzťahu pri privlastňovacích zámenách tretej osoby jednotného aj množného čísla sa utvoril istý m o d e l riešenia danej situácie, ktorého sa pridŕžiavajú aj iné pomenovania, konkrétne najmä podstatné mená s netypickou substantívnu formou, ktoré nemôžu tvoriť privlastňovacie prídavné mená regulárnym spôsobom pomocou prípon *-ov, -a, -o, -i, -e* pri mužských menách a pomocou prípon *-in, -a, -o, -i, -e* pri ženských menách.

Tu sa zároveň ukazuje obmedzenie (takto pomocou pravidelného tvaru genitívu jednotného čísla daného mena) vyjadrovania privlastňovacieho významu vo vzťahu k syntakticky nadradenému podstatnému menu: z rodového registra vypadávajú ako potenciálny základ na takéto tvorenie podstatné mená stredného rodu a zostávajú iba dva členy zastupujúce mužský a ženský rod; toto obmedzenie prebieha teda na báze uplatnenia prirodzeného rodu. Tieto dva rody fungujú aj pri tvorení východiskových podstatných mien všeobecných aj vlastných, presnejšie ich priezviskovej súčasti. Pritom nemožno povedať, že by takáto slovnodruhovú transpozícia z formy prídavného mena na podstatné meno neplatila pri podstatných menách stredného rodu; príkladom môže byť povedzme podstatné meno *malé* s významom „malé dieťa“, no pri ňom sa už genitívny tvar neprenáša do formy majúcej privlastňovací význam (genitívna forma *malého* napríklad v spojení *malého jedlo* sama jestvuje, ale nepatrí k forme stredného rodu *malé*, lež k forme mužského rodu *malý* s významom „malý chlapec“, prípadne „dieťa mužského pohlavia“).

Uvedené formy typu *starkého klobúk, Vajanského romány* a v ženskom rode paralelné spojenia *starkej izba, Šoltésovej román* pokladáme v súčasnej spisovnej slovenčine za systémovo utvorené a spisovné a všeobecne rozšírené v celom rozsahu spisovného jazyka. Veľké množstvo dokladov z celého spisovného jazyka, osobitne zo sféry literárneho jazyka, z administratívnej činnosti napríklad pri označovaní verejných priestranstiev, z preja-

vov praktického náučného štýlu, tak ako ich zisťujeme v učebných textoch zo slovenského jazyka a literatúry a zo slovenských dejín, ako aj priamo vo vyučovacom procese – zo všetkých týchto oblastí používania spisovného jazyka sme vyexcerpovali veľké množstvo dokladov a ilustrovali sme nimi naše výklady v monografickej práci *Vyjadrovanie posesívnych vzťahov v slovenčine*, vydanéj v Matici slovenskej roku 2018. Takýmto preukazným množstvom vecne aj štýlovo diferencovaných dokladov sme sa okrem iného usilovali materiálovo podoprieť naše presvedčenie, že uvedený spôsob vyjadrovania privlastňovacích vzťahov si zaslúži aj všeobecné kodifikačné prijatie a odobrenie, lebo v súčasnosti tomu bráni konštatovanie síce už staršieho, ale stále oficiálne platného kodifikačného spisu o tvaroslovnom systéme súčasného slovenského spisovného jazyka, reprezentatívnej a nepochybne aj vedecky autoritatívnej *Morfológie slovenského jazyka* z roku 1966. V nej sa totiž v rámci kapitoly o skloňovaní prídavných mien na s. 230 v poznámke č. 2 uvádza takéto stanovisko: „Od všeobecných a vlastných podstatných mien, ktoré majú podobu prídavných mien, sa privlastňovacie prídavné mená netvoria. Príznak privlastňovania sa pri nich vyjadruje genitívom, napr. *dcéra domáceho, švagrína domácej, brat chyžnej, reč veľkomožnej, klobúk starejšieho, kabát cestujúceho, úsmev príchodzieho, ulica Komenského, preklady Jesenskej, obraz Medveckej, rukopis Boreckej, list Volnej, kniha Javorovej*.“

V uvedenom citáte sa výstižne vraví, že príznak privlastňovania sa pri podstatných menách s podobou prídavných mien vyjadruje genitívom, ale nespomína sa jeho status v relácii k syntakticky nadradenému podstatnému menu, to, či stojí v pozícii zhodného prívlastku, t. j. pred nadradeným menom, alebo v pozícii nezhodného prívlastku, t. j. za nadradeným menom. Na druhej strane uvedené príklady sú z tohto hľadiska jednoznačné, lebo vo všetkých stojí genitívny tvar za syntakticky nadradeným podstatným menom, takže z tohto jeho zámerného jednotného postavenia nespochybniteľne vychodí, že sa tento tvar hodnotí ako stojaci v pozícii nezhodného (genitívneho) prívlastku. Široká jazyková prax však vyvracia uvedený (aj) kodifikačný postoj. Uvedieme niektoré príklady z literárnej, náučnej, publicistickej aj administratívnej praxe (s istým uprednostnením autorov literárnych vedcov a jazykovedcov): Mladé pokolenie budúcich romantikov v tomto desaťročí síce na svojich študentských zhromaždeniach nadšene recituje Hollého

časomerné verše... (S. Šmatlák) – Teda Hollého plamenná výzva „zhodiť cudzie jarmo a užívať vlastnú národnú slobodu“ z 5. spevu eposu Svatopluk už „zapaľovala“. Ale aj samotná Hollého osobnosť, jeho pôsobivá charizma. (E. Fordinálová) – Aby bolo možné na túto otázku odpovedať, je potrebná malá rekapitulácia toho, o čo v Uličianskeho próze ide. (Z. Stanislavová) – Tak robí napr. Gejza Horák pri rozbere Tajovského poviedky Do konca, ktorá je kompozične rozdelená na štyri časti. (J. Oravec) – Zaslúžila sa o to, že vo vydavateľstve Slavica Publishers (Columbus, Ohio) vyšiel v anglickom preklade Hronského Jozef Mak (román preložil A. Činčura, ilustroval ho Alexander Rudinsky, Normin syn). (E. Farkašová) – A zasa zachytil som Zápotočného pohľad, ktorým sa pripil na ňu. (M. Figuli) – S tým potom súvisí aj dedinsky ladená írečitosť Hronského jazyka a štýlu. (J. Ružička) – Nasledujúcim filmom ťažiacim námet z Bukowského próz je Bláznivá láska, snímka belgického režiséra. (A. Turan) – Osobitne zdôraznila niektoré obľúbené témy Boldockého literárnych kritik. (M. Harpáň) – Na konci ulice musím odbočiť, vrátiť sa kúsok po Radlinského ulici a tam pred bránou už možno stojí Dôvera. (A. Hykisch) – Intímny tón týchto Vajanského básní naznačil, že Vajanský kritik je zrelý a pripravený prijať I. Krasku a slovenskú modernu. (M. Bátorová) – Sihelskej synáček bez slova gánil na blížiace sa panelákové hradby Petržalky. (A. Rákay) – Blažkovej text má len krátke exkurzy, ktoré iba ako epitetá textu dopĺňajú jej prejav. (J. Mistrík) – V tomto majú stálu platnosť Škultétyho slová, ktorými hneď v poznámke ku Groeblovej článku bránil Timravu pred výčitkami. (I. Kusý) – Štvrtá, možno najlepšia Lichnerovej kniha, má všetky znaky originálneho autorského rukopisu. (A. Halvoník) – Napr. Jarunkovej Jediná musí byť zrozumiteľná – a skutočne aj je – nielen bratislavskej mládeži, ale všetkým našim čitateľom. (J. Štibraný) – Výzdoba pred novým rokom: / biele kvety na vetvičkách / ako na Gončarovovej / Larionových plátnach. (J. Zambor) – Svižký, ľahký, mierne výsmešný tón, výrazovo príbuzný Blažkovej a Jarunkovej vyjadrovaniam, na ďalších stránkach pozvoľna neorganicky prechádza do ťažkého, moralistno-emocionálneho až sentimentálneho ladenia. (F. Miko) – Pre Mikulovej text je symptomatické subtilne, jemné rozlišovanie významov. (M. Bátorová)

Neklamným dôkazom o všeobecnom spoločenskom prijatí vyjadrovania privlastňovacieho vzťahu opisovaným spôsobom v celom spisovnom jazy-

ku, ako aj o úradnom odobrení takéhoto označenia je povedzme pomenovanie ulíc a iných verejných priestranstiev, pamätných objektov a podobne v hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave. Už niekoľko desaťročí poznáme tu spoľahlivo fungujúce názvy *Radlinského ulica*, *Jesenského ulica*, *Damborského ulica*, *Dobšinského námestie*, *Vajanského nábrežie*, *Šoltésovej ulica*, *Gregorovej ulica*, *Podjavorinskej ulica* a mnohé ďalšie.

Napokon k uvedeným dokladom z jazykovedných prác pripomenieme, že citované záporné stanovisko k vyjadrovaniu prívlastňovacieho vzťahu anteponovaným nezhodným prívlastkom typu *Vajanského dielo* je okrem iného aj v rozpore s jazykovým vedomím a s praktickým vyjadrovaním samého autora kapitoly o prídavných menách v *Morfológii slovenského jazyka* z roku 1966 Gejzu Horáka (1920 – 2003). Ten totiž v štúdií *Slovná zásoba v literatúre pre deti a mládež*, uverejnenej v zborníku *Jazyk a umelecké dielo* z toho istého roka (1966), uvádza takéto vety, ktoré predovšetkým ako spontánne prejavy kultivovaného aj teoreticky podkutého jazykového vedomia jednoznačne vyvracajú nekompromisné záporné stanovisko, uvedené v syntetickom diele o slovenskej tvaroslovnej sústave: Ale uvedieme aspoň náznakovite aj príklady z iných knižiek pre najmenších. Povedzme z rozprávky Márie Jančovej *O kapsičke...*, z *Haštovej Jura Bura*, z *Ďuričkovej dielka Danka a Janka* a z *Križanovej Dušana*. (cit. zborník, s. 70) – *Haštovej Juro Buro* je bohatý na prirovnania, no sú to napospol ustálené prirovnania. (70) – Takéto slovníky naozaj majú byť vecou celkom výnimočnou, keď už budú (v prácach, ako je *Rázusovej Chlapčekovo leto*), mohli by byť beletrizované, a to predovšetkým pre menšie deti (8 – 11 rokov). (80) – Nestačí, keď chlapec prečíta (vlastne len preletí) text *Rázusovej Chlapčekovho leta*, nemáme sa uspokojiť, kým si aj slovo holička aktívne neosvojí; a to tak, že ho potom aj používa. Podobný príklad spomeniem z *Jančovej rozprávky* pre najmenších čitateľov – *O kapsičke*, čo nechcela chodiť do školy. (81)

Pri menách s adjektívnou formou v prívlastňovacej pozícii nie je vylúčaná ani podoba *množného čísla*, ako to dosvedčuje pomerne zriedkavý príklad z literárnej praxe: *Norma /Rudinská/* sa popri svojej špecializácii – dejiny americkej literatúry – začala po vydaji a pod vplyvom častých kontaktov so Slovenskom nielen učiť po slovensky (podobne ako *Rudinských deti*), ale aj sa zaujímať o dejiny slovenskej literatúry a venovať im časť svojej bádateľskej činnosti. (E. Farkašová) Ako spôsob vyjadrenia však v rámci

skúmaných javov tento príklad nevnímame ako raritný, prípadne priamo ako vymykajúci sa z normy.

Napokon sa dotkneme ešte využívania genitívnej formy na realizáciu prívlastňovacieho vzťahu pri jednej skupine mien, osobitne priezvisk, tiež s ne-typickým substantívnym zakončením. Máme na mysli mená so zakončením na predné samohlásky *-i* (v písme aj *-y*), *-e*, *-é* takého typu ako *Kuzmányi*, *Krčméry*, *Vivaldi*, *Gigli*, *Pavarotti*, *Aponi*, *Nurmi*, *Goethe*, *Rilke*, *René*, *abbé*, ktoré v skloňovacom systéme nášho spisovného jazyka patria do vzoru *kuli*, majúceho zmiešané skloňovanie. Ako vidno aj z uvedených príkladov, problematika vyjadrovania prívlastňovacieho vzťahu sa tu opätovne zužuje, a to iba na podstatné mená jedného prirodzeného – mužského – rodu. Ani pri menách tohto typu sa z fonotaktických príčin nepoužíva tvorenie zodpovedajúcich prídavných mien s prívlastňovacím významom, a tak sa aj tu ujalo akoby „náhradné“ riešenie s využitím genitívnej formy na vyjadrovanie prívlastňovacieho vzťahu opätovne v štruktúre prívlastkovej syntagmy. Táto genitívna forma funguje podobne ako pri opisovaných menách s adjektívnou podobou: v relácii k syntakticky nadradenému podstatnému menu platí ako nesklonný a nezhodný prívlastok a tiež zaujíma postavenie tesne pred nadradeným podstatným menom. Za pravidelné a všeobecne prijaté v jazykovej praxi pokladáme spojenia typu *Fándlyho ľudovýchovné dielo*, *Kuzmányho text Kto za pravdu horí*, *Krčméryho poézia*, *Škultétyho redakčná práca*, *Paulinyho prózy*, *Vivaldiho skladby*, *Aponiho palác*, *Zičiho palác*, *Nurmiho bežecké rekordy*, *Goetheho poézia*, *Rilkeho lyrika*, *Reného príhody*, *abbého stanovisko* a početné iné. Ich bežný výskyt v textoch rozmanitého druhu potvrdzuje aj literárna prax; uvádzame niektoré vybrané príklady: Mám napísať posudok o Fándlyho *knihe* a čo si myslím o Bernolákovom krúžku. (A. Hykisch) – V tomto majú stálu platnosť Škultétyho *slová*, ktorými hneď v poznámke ku Groeblovej článku bránil Timravu pred výčitkami. (I. Kusý) – Krčméryho *anticipácie*, za ktorými, poznajúc jeho biografiu, cítíme osobné, čo dáva básni autenticnosť, majú univerzálny rozmer. (J. Zambor) – Odkazy na barokovú patetickosť Vivaldiho *hudby* podčiarkujú mravný pátos témy a pomáhajú vyjadriť večnosť dialektiky vznešenosti i nízkości v človeku, jeho bezcitnosti a obetavosti. (Z. Stanislavová) – Od tých čias je v mojej knižnici trojzväzkové Rilkeho *básnické dielo* v nemčine. (M. Harpán) – Cisár však pochválil Goetheho *názor*, že hoci nešľachtic má uzavretú cestu

k zdedeným výsadám, môže vyniknúť silou ducha. (A. Hykisch) – Ani jeden z nich nemá nádej na skorú pomoc: *Exupéryho rozprávač* je ďaleko od ľudí – Uličianskeho rozprávač sa vo výťahu zasekol v čase, keď sú všetci susedia mimo domu. (Z. Stanislavová) – Okolo *Turčányho diela* sa sústredili interpretátori, ktorí boli toho istého svetonázorového pôvodu. (M. Bátorová) – *Connollyho príbeh* ponúka popri napätí a dramatickom rozprávaní aj pre autora typickú prítomnosť bytostí, ktoré nemusia byť z tohto sveta, vyslovujú tak obavy z večnej všadeprítomnosti zla. (B. Bodacz) – Keď som sa pred rokmi bližšie zaoberal tvorbou Ľuda Ondrejova, pociťoval som *Paulinyho* jazykový *rozbór* Zbojníckej mladosti ako kľúč k bráne do onoho navonok prostého, no vnútorne veľmi rafinovane projektovaného monumentu slovenskej literatúry. (J. Poliak)

Prívlastkové syntagmy tohto typu sa tiež uplatňujú pri označovaní verejných priestranstiev, pamätných objektov, verejných budov a podobne; ukazujú to príklady typu *Ursínyho ulica* (v Bratislave), *Škultétyho ulica*, *Goetheho inštitút v Bratislave*, *Kennedyho letisko*, *Škultétyho pamätník* a podobne.

Záver. V našej stati sme predstavili danú tému predovšetkým z hľadiska miesta skúmaného typu spojení v spisovnej slovenčine a z kodifikačného hľadiska, pravdaže, s opretím o nevyhnutné teoretické podložie. Ukázali sme, že rozoberané typy syntagmatických spojení s vyjadrením prívlastňovacieho vzťahu v súčasnej spisovnej slovenčine predstavujú značne veľkú skupinu prípadov vyjadrovania prívlastňovacieho vzťahu formou špecifickej prívlastkovej syntagmy. Jej špecifickosť je predovšetkým v tom, že neohybný, prípadne nesklonný tvar prívlastku má korene vo vlastnej substantívnej paradigme a systémovo súvisí s tvarom genitívu príslušnosti, prípadne bližšie s prívlastkovým genitívom. Špecifickosť vidíme aj v tom, že ako nezgodný prívlastok v danej substantívnej syntagme tento prostriedok zaujíma postavenie zodpovedajúce zhodnému prívlastku. Tým sa v našom spisovnom jazyku posilňuje pozícia anteponovaného prívlastku ako typologicky charakteristického prostriedku na vyjadrovanie statického príznaku syntakticky nadradeného podstatného mena. Svojím pevným a tesným postavením v relácii k syntakticky nadradenému podstatnému menu pripomína syntagmatické spojenia typu *blond vlasy*, *mrcha zelina*, ktoré sa už tradične predkladajú ako vzorové príklady na uplatňovanie primkynania ako špecific-

kého spôsobu vyjadrovania syntagmatického vzťahu. Možno poznamenať, že skúmanými syntagmatickými spojeniami sa takisto rozširuje a upevňuje rozsah používania primkynania ako spôsobu na realizáciu syntagmatického vzťahu v našom jazyku, lebo pri neprítomnosti zhody medzi anteponovaným prívlastkom a syntakticky nadradeným menom úlohu spôsobu na vyjadrenie syntagmatického vzťahu aj v takomto type prívlastkovej syntagmy preberá primkynanie.

LITERATÚRA

HORÁK, Gejza: Slovná zásoba v literatúre pre mládež. In: Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle. Red. J. Ružička a kol. Bratislava: Mladé letá 1966, s. 66 – 82.

KAČALA, Ján: Vyjadrovanie posesívnych vzťahov v slovenčine. Martin: Matica slovenská 2018. 127 s. ISBN 978-80-8128-214-0.

PAULINY, Eugen: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostál. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 18 – 28.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Pôvod slovenských anatomických termínov pre zuby

FRANTIŠEK ŠIMON

Abstract: An analysis of the motivation of the Slovak tooth names has shown that, in addition to the Slovak term *rezák* (incisor tooth), which has the same motivation as the Latin equivalent *dens incisivus*, the other tooth names have a different motivation than today's Latin nomenclature but all correspond to the Latin historical names, *očný zub* (canine tooth) corresponds to the Latin term *dens ocularius*, *črenový zub* (premolar tooth) to the Latin term *dens maxillaris* and *stolička* (molar tooth) to the Latin term *dens mensalis*.

Key words: anatomical nomenclature, Slovak tooth names, motivation of anatomical terms.

Slovenská anatomická nomenklatúra je väčšinou motivačne závislá od latinských termínov, napr. lat. *duodenum* (z lat. *duodeni* po dvanásť) je *dvanástnik*, *musculus bucinator* (z lat. *bucinator* trubač) je *trubačský sval*, *vermis cerebelli* (lat. *vermis* červ, *cerebellum* mozoček) je *červ mozočka*. Výnimku tvorí napr. slovenský ekvivalent latinského termínu *musculus sternocleidomastoideus* (z lat. *sternum* mostík, gr. *kleis*, *kleidos* kľúč, kľúčna kosť, gr./lat. *mastoideus* hlávkový, teda doslova *mostikovokľúčnohlávkový sval*), ktorý nemá lokálnu motiváciu, ale funkčnú, a to *kývač hlavy*. Podobne je to pri slovenskom ekvivalente termínu *pia mater*, ktorý vznikol v latinkej terminológii omylom pri preklade z arabčiny a znamená doslova „zbožná matka, plena“, takže tvorcovia slovenskej nomenklatúry mu dali termín *cievnatka*, pretože táto blana je popretkávaná mnohými cievami (Šimon a kol., 2015, s. 233). Bližším skúmaním však prídeme na to, že aj vtedy, keď je motivácia slovenského termínu odlišná, má slovenský termín vlastne motiváciu latinského historického termínu. Takým prípadom sú v humánnej anatómii slovenské názvy zubov.

Rezák

Oficiálny latinský termín pre tento druh zuba je *dens incisivus* (z lat. *dens* zub a z lat. slovesa *incidere* narezat'). Slovenský termín má ako jediný motiváciu dnes platného latinského názvu zuba, samotný je však kalcom gréckeho termínu *tomeis* (rezáky). Galénos (139 – 210 po Kr.) píše, že tieto zuby dostali meno od slovesa *temnein* (rezať), pretože režu potravu ako nôž (1821, s. 754). V Historickom slovníku slovenčiny sa uvádza názov *rezák*, ale len vo význame „nástroj“ alebo „choroba“ (2000, s. 59; ďalej HSSJ), pod heslom *zub* sa tu uvádza aj *predný zub* z roku 1666 a *smisny zub* z roku 1763 (2008, s. 404). Aj tieto názvy zodpovedajú historickým termínom, Aristoteles (384 – 322 pr. Kr.) nazýval *rezáky prednými* (gr. *prosthioi*) (Aristotle, 1961, s. 208), čo sa do latinčiny prekladalo ako *anteriores* (Aristotle, 1998, s. 92) alebo *primores* (Aristoteles, 1505, s. 197). *Smiešne zuby* sa tak nazývali preto, lebo sa odhaľovali pri smiechu (gr. *gelasinos* smejko), a prvýkrát je tento názov doložený v diele J. Polluxa (2. st. po Kr.) (1824, s. 97). Grécky termín *gelasinoi* sa používal v latinkej anatomickej literatúre buď v nezmenenej podobe, alebo v kalkovanej latinkej podobe *risorii* (z lat. *risus* smiech). Aj Bernolák uvádza názov *predné zubi*, ale aj *kú-*

sacé (1825, s. 4 413), pričom tento názov má vlastne podobnú motiváciu ako rezáky. V 20. storočí Polákovič uviedol okrem názvov *špičák* a *kusák* už aj dnes platný termín *rezák* (1920, s. 121), Weigner len *rezák* (1924, s. 41), Halaša len *sekáč* (1926, s. 25).

Očný zub

Oficiálny latinský ekvivalent tohto termínu v humánnej anatómii je *dens caninus* (z lat. *canis* pes), teda doslova *psi zub*. Je to kalk gréckeho názvu *kynodontes* (z gr. *kyón*, *kynos* pes a *odús*, *odontos* zub), ktorý sa vyskytuje už v Hippokratových Aforizmoch (Hippocrates, 1992, s. 130). O niekoľko storočí neskôr Galenos (129 – 210 po Kr.) uvádza, že sa tieto zuby tak volajú, lebo sa veľmi podobajú na zuby psa (1821, s. 754). Mladší latinský termín pre *očný zub* je *dens angularis*, *rohový zub* (lat. *angulus* roh), známy už od stredoveku (Šimon, 2015, s. 370). Napokon v 16. storočí v diele R. Estienna (1503 – 1559) sa prvýkrát stretávame aj s novým názvom pre tento zub, a to *dentés ocularii*, *očné zuby* (z lat. *oculus* oko), ktorý autor hodnotí ako „ľudový“, pretože pri extrakcii tohto zuba sa môže poškodiť časť oka. (1545, s. 22). Spomenuté latinské termíny majú aj zodpovedajúce slovenské ekvivalenty. V HSSJ sa neuvádza ekvivalent *očný zub*, ale výraz *sspícaté zubové* je doložený z roku 1678 a *psi zubi* z roku 1763 (2008, s. 404). Bernolákov termín pre *dentés canini* je tiež *špicaté zuby*, pričom ako nemecký ekvivalent uvádza *Augenzähne*, t. j. *očné zuby* (1825, s. 4 412). V Polákovičovom slovníku nájdeme pre maďarský názov *szemfog* termín *očný zub*, ale aj *kel* (1920, s. 154), K. Weigner uvádza len *špičiak* (1924, s. 41), Halaša *špičiak* aj *očný zub* (1926, s. 25). Dnes používaný slovenský ekvivalent je teda kalkom latinského historického termínu *dens ocularius*. V súčasnej slovenskej veterinárskej anatomickej nomenklatúre sa však stále používa pre tento zub názov *špičiak* (Danko a kol., 2011, s. 65).

Črenový zub

Črenové zuby a stoličky sa dlho do novoveku v anatómii zubov nerozlišovali, prvý rozdelil zuby do štyroch skupín J. Hunter (1728 – 1793). V roku 1771 zaviedol novú skupinu zubov, črenové zuby, a nazval ich *bicuspidés* dvojhrotové, lebo majú dva výčnelky (lat. *bis* dvakrát, *cuspidés* hrot), na rozdiel od očných zubov *cuspidati* hrotové, ktoré majú len jeden hrot (Hunter, 1771,

s. 47). V 18. storočí sa však objavil ďalší názov pre tento zub, a to dodnes platný termín *dens praemolaris* utvorený už spôsobom bežným v modernom anatomicom názvosloví – pomocou predpony *prae-* pred a adjektíva *molaris* mlecí (*dens molaris* = stolička) – a znamená teda doslova *predstoličkový zub*. Na rozdiel od názvov pre rezáky a očné zuby, ktoré majú v klasickej latinčine len kalky z gréčtiny, latinskí autori vytvorili pre túto skupinu zubov termín s vlastnou motiváciou, a to (*dentes*) *maxillares*, *čelustné zuby* (lat. *maxilla* čelusť). Nachádzame ho prvýkrát už u Celsa (1994, s. 478) a bolo to pôvodne spoločné označenie pre dnešné črenové zuby a stoličky. Slovenský ekvivalent *črenový zub* je odvodený od slova *čren* čelusť (Králik, 2016, s. 107), teda jeho motivácia zodpovedá presne motivácii staršieho latinského termínu *dens maxillaris*. HSSJ uvádza rôzne varianty tohto slovenského termínu *čerenový*, *črenovný*, *trenový*, *strenový* a prvý doklad pochádza z roku 1666 (2008, s. 404). Bolo to však ešte pred zavedením tohto typu zuba do anatómie a myslela sa tým stolička a ani nasledujúci autori tieto pojmy a termíny dlho nerozlišovali. Bernolák uvádza názov *črenové (čelustné) zubi* (1825, s. 4 412), Polákovič *črenový zub, stolička* (1920, s.183), Weigner len *črenový zub* (1924, s. 41), Halaša nemá vôbec tento slovenský ekvivalent a pre starší latinský názov týchto zubov *dens bicuspidatus* má termín *predná stolička* (1926, s. 25).

Stolička

Latinský termín pre túto skupinu zubov je *dentes molares*, doslova *mlecie zuby* (lat. *mola* mlyn). Je to kalk gréckeho *mylai* (mlyny), ktorý máme doložený u Rufa z Efezu (1. – 2. st. po Kr.) (2012, s. 27). Galenos uvádza, že stoličky, *mylai*, dostali tento názov na základe metafory, pretože nimi melieme cereálie ako mlyny (1821, s. 754). Rufus z Efezu však okrem toho dodáva, že ploché časti týchto zubov sa nazývajú *trapeza* (gr. stôl). Z toho vychádza v anatomickej nomenklatúre zriedkavý latinský termín *dentes mensales* (lat. *mensa* stôl, teda *stolové zuby*), ktorý sa vyskytuje u Casseriho (1627, s. p.). Tomu viac či menej zodpovedá výklad v Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny, podľa ktorého názov „údajne odráža jeho tvarovú podobnosť s 3- či 4-nohou stoličkou“ (2015, s. 556). V HSSJ sa uvádza prvý doklad na tento slovenský ekvivalent v podobe *stoličný zub* z roku 1679 (2008, s. 404), *stolička* sa vyskytuje potom aj

u Bernoláka (1825, s. 4 412), Polákoviča (1920, s. 183), Weignera (1924, s. 41) a Halašu (1926, s. 25).

Napokon pripomeňme, že všetky dnes platné slovenské názvy zubov sa nachádzajú už v prvej slovenskej anatomickej nomenklatúre J. Ledényiho Ladzianskeho (1935, s. 67), čo znamená, že sa odvtedy nemenili.

Záverom teda možno konštatovať, že okrem slovenského termínu *rezák*, ktorý má rovnakú motiváciu ako latinský ekvivalent, majú ostatné názvy zubov v humánnej anatómii síce odlišnú motiváciu od dnešnej latinskej nomenklatúry, ale všetky zodpovedajú latinským historickým názvom.

LITERATÚRA

ARISTOTLE: *Parts of animals*. Cambridge (MA) – London: Harvard University Press – Heinemann 1961.

ARISTOTLE: *Aristoteles Semitico-Latinus De animalibus*. Prel. M. Scot. Leiden, Brill 1998.

ARISTOTELES: *De partibus animalium*. Prel. Th. Gaza. [Lyon: s. n.] 1505 (circa).

BERNOLÁK, Anton: *Slowár Slowenský Česko-Laťinsko-Německo-Uherský seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum*. Budae: Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae, 1825.

CASSERI, Giulio Cesare: *Tabulae anatomicae LXXIIX*. Red. D. Bucretius. Venetiis (Benátky): Evangelista Deuchino 1627.

CELSUS: *De medicina III*. Prel. W. G. Spencer. Cambridge (MA) – London: Harvard University Press – Heinemann 1994.

DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: *Nomina anatomica veterinaria. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie*. Košice: UVFL 2011.

ESTIENNE, Charles: *De dissectione partium corporis humani libri tres*. Paris: Simon de Colines 1545.

GALENOS: *De ossibus ad tirones*. In: *Galenos Opera omnia Vol. II*. Red. C. G. Kühn. Lipsiae (Leipzig): Cnobloch 1821, s. 732 – 778.

HALAŠA, Pavel: *Lekársky slovník. Turčiansky Svätý Martin: Tlačou Knihtlačiarkeho účasťinárskeho spolku 1926*.

HIPPOCRATES: *Aphorisms*. In: *Hippocrates IV*. Prel. W. H. S. Jones. s. 97 – 221. Cambridge (MA) – London: Harvard University Press 1992.

Historický slovník slovenského jazyka. R – Š. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Veda 2000. 692 s.

Historický slovník slovenského jazyka. Z – Ž. Dodatky. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: Veda 2008. 542 s.

HUNTER, John: *The Natural history of the human teeth*. London: Johnson 1771.

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015.

LEDÉNYI, Julius: *Nomina anatomica. Slovenské telovedné názvoslovie. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935*.

POLÁKOVIČ, Anton: Lekársky slovník I. Maďarsko – slovenský. Brno: Tlačou Občianskej kníhtlače 1920.

POLLUX, Julius: Onomasticon. Red. G. Dindorf. Lipsiae: Kühn 1824.

RUPHUS EPHESUS: On the Names of the Parts of the Body. In: Naming the Body. Prel. C. J. Gersch. s. 24 – 43. University of Michigan (dissertation) 2012.

ŠIMON, František: History of Latin teeth names. In: AMHA Acta medico-historica Adriatica, 2015, roč. 13, č. 2, s. 365 – 384.

ŠIMON, František – DANKO, Ján – ARTIMOVÁ, Jozefa – ZBOROVJAN, Martin: Anatomický slovník. Martin: Osveta 2015.

WEIGNER, Karol: Teloveda. Prel. A. Chrappa. Praha: Nákladem Profesorského nakladateľstva a kníhkupectva 1924.

DISKUSIE

O niektorých prevzatiach z angličtiny

Na prednáškach pre zamestnancov rozličných inštitúcií musíme v diskusii neraz vyvracať obavy niektorých používateľov jazyka, ktorých znepokojuje prílišný vplyv anglického jazyka na súčasnú slovenčinu. Našou argumentáciou – okrem iného – býva aj to, že sami používatelia dokážu prirodzene filtrovať „nepotrebné“ prevzatia a v slovnej zásobe sa ustália väčšinou len tie, ktoré sú obohatením, resp. ktoré sú potrebné na vyjadrenie nejakej novej realie.

V poslednom čase však pozorujeme akési oslabenie tohto filtra, a to najčastejšie v prekladoch európskych dokumentov, v mediálnych správach a pod. Jedným zo sprievodných javov snahy o maximálnu jednotnosť európskej legislatívy je aj nebývalé rýchle šírenie nových či staronových výrazov (rozumej už skôr prevzatých slov, ktoré sa však pod vplyvom originálu prekladateľa usilujú používať v nových, v slovenčine zatiaľ neustálených významoch) na úkor ich zaužívaných ekvivalentov. V legislatívnom prostredí sa takéto slová potom preberajú z dokumentu do dokumentu a zrazu je z daného slova „termín“, ktorý „nemožno“ preložiť inak. Pritom obyčajne ide o výrazy pochádzajúce zo starej gréčtiny alebo z latinčiny, ktoré majú zákonite takmer identickú podobu, no v rámci jednotlivých preberajúcich jazykov sa ich súčasná významová štruktúra nemusí zhodovať. V médiách sa k tomu pripája aj čosi iné: používanie exkluzívnych (t. j. cudzích) výrazov je často akýmsi meradlom úspešnosti v konkurenčnom boji – čím zvláštnejší text, tým lepšie, tým viac to priťahne záujem potenciálnych prijímateľov. Treba konštatovať, že hľadanie nových, neošúchaných vyjadrovacích prostriedkov je dobrý princíp, nazývame ho aj tvorivým narábaním s textom, to je v poriadku. Veď jedným z cieľov neprintových médií pri ich vzniku bolo rozširovať slovnú zásobu používateľov jazyka a zvyšovať jazykovú kultúru ich prejavu, byť vzorom

pri používaní jazyka. Tento princíp by však nemal „pracovať“ proti ďalšiemu poslaniu či cieľu médií – odovzdávať informácie tak, aby boli zrozumiteľné pre širokú verejnosť (bez podceňovania jej mentálnych schopností). A to sa stáva pri slovách, ktorým nie každý rozumie, resp. nie každý pozná nový význam, v ktorom sa začali používať.

Postoj odborníkov skúmajúcich jazyk prešiel za posledných tridsať rokov istou transformáciou, uprednostňuje sa liberálnejší prístup, usmerňovanie používateľov a rešpektovanie ich komunikačných potrieb. Ak sa slovo začne používať v jazykovej praxi, jeho šanca na lexikálne spracovanie je vysoká. Mechanizmy ustáľovania slov v slovnej zásobe sa však za toto obdobie diametrálne zmenili (najmä zrýchlili), pretože pribudol jeden významný komunikačný kanál – internet – otvorený akýmkoľvek textom a schopný „vyrobiť“ nové slovo za niekoľko dní. V tej záľahе informácií dnes už nie je jednoduché oddeliť zrnó od pliev a to sa týka aj jazykových prostriedkov.

V rámci prispievania do časopisu o informačných technológiách sme viac ráz rozoberali anglicizmy používané v tejto oblasti, ale nedávno sa nás jeho tvorcovia spýtali na používanie takých slov, ktoré už vnímajú ako neprimerané. V diskusiách s používateľmi jazyka a v rozhovoroch poskytovaných médiám neraz pripomínáme, že odôvodnené preberanie cudzích slov je normálnym spôsobom obohacovania našej slovnej zásoby a je prirodzeným dôsledkom začlenenia Slovenska do medzinárodného kontextu, ako aj odrazom komunikačných potrieb súčasných Slovákov. V rámci komunikácie vo verejnom prejave máme však isté námietky proti používaniu niektorých prevzatých slov... Tak, ako sa nám nepáči poslovenčený český frazeologizmus „byť silný v podpätkoch“ alebo slovo „priešvih“, aj pri istých spôsoboch použitia niektorých latinizmov a grécizmov cez angličtinu, na ktoré sme v poslednom čase natrafili, sme nútení zapochybovať o dôslednosti prekladu. Takéto slová slovenskú slovnú zásobu neobohacujú, sú skôr dôkazom toho, že pre niekoho bolo pohodlnejšie mechanicky prevziať anglické slovo bez toho, aby sa predtým pokúsil nahradiť ho u nás zaužívaným výrazom. Prevzatia tohto typu možno v texte vyzerajú dobre, ale bez poznania zdrojového jazyka im ľudia nerozumejú, prípadne si ich môžu vysvetliť nesprávne.

Municipalita

Slovo *municipalita* možno nájsť vo výkladových slovníkoch slovenčiny ako slovo prevzaté z latinčiny s významom „(vo Francúzsku a v niektorých iných krajinách) organizačné usporiadanie obcí, mestská alebo obecná rada, mestské alebo obecné zastupiteľstvo; najnižšia samosprávna jednotka“ (Slovník súčasného slovenského jazyka M – N z r. 2015; ďalej SSSJ) a s označením, že ide o právnický a administratívny termín. Napriek tomu sa v súčasnej jazykovej praxi s týmto slovom stretávame čoraz častejšie aj u nás, napr. vo vetách: *Tieto produkty sú určené pre všetkých zákazníkov z radov malých podnikateľov a živnostníkov, ale tiež municipality a zariadenia patriace do ich správy... – V takom prípade by sa mohli niektoré kompetencie preniesť z VÚC na tieto municipality. – Každá spájaná obec by tiež mala mať zastúpenie v novovzniknutom zastupiteľstve municipality. – Banka sa bude zameriavať najmä na hypotúvery pre municipality, ale bude sa snažiť zaujať svojou ponukou aj fyzické osoby nepodnikateľov* (korpus Omnia Slovaca III Maior /18.01/). Uvedené príklady však naznačujú, že ide skôr o druhotné prevzatie slova *municipality* z angličtiny, ktoré sa v anglicko-slovenských slovníkoch prekladá ako *obec, samospráva, magistrát, samosprávny okres, mestská samospráva, samosprávna obec, samosprávne mesto*. Preto by v týchto príkladoch z tlače bolo vhodné uprednostniť napr. slovo *obec*.

Orchestrovať

Sloveso *orchestrovat'* možno takisto pokladať za akési mechanické poslovenčenie anglického slovesa *orchestrate*. Našli sme niekoľko dokladov na jeho používanie, ktoré sú v slovenčine prinajmenšom neprirodzené, napr.: *Dokážu sa trhy orchestrovat' samy? Nieto celú spoločnosť? A ako vyzerá taká trhová orchestrácia a kam nás povedie? – Systém je schopný orchestrovat' a riadiť volanie interných, ako aj externých služieb, rozhraní a informačných systémov. – Reklama vás naučí komunikovať s hercom, naučíte sa orchestrovat' štáb...* V anglicko-slovenských slovníkoch sa pri slovese *orchestrate* uvádzajú ekvivalenty *organizovať, riadiť*, ktoré by v slovenskom texte boli rozhodne vhodnejšie a najmä zrozumiteľnejšie.

Kohabitácia

Slovo *kohabitácia* použité v politickom prejave vyvolalo pred časom veľký záujem médií, pretože ako mierna senzácia pôsobil fakt, že sa začalo používať v súvislosti so spoluprácou politických strán. V dostupných slovníkoch sa pri tomto slove v minulosti uvádzal význam „pohlavný styk umožňujúci oplodnenie, súlož, koitus, párenie“ (v Slovníku cudzích slov ako lekársky termín, knižné slovo), príp. „konkubinát“ (odborný termín). V SSSJ (H – L z r. 2011) sa však už uvádza aj nový význam tohto slova „obdobie, keď sú názorovo (veľmi) rozdielne politické subjekty nútené spolu vládnuť; súčinnosť prezidenta a premiéra z opačných politických strán“ s hodnotením, že ide o politologický termín.

V anglicko-slovenských slovníkoch možno nájsť preklad slova *cohabitation* „partnerské súžitie (najmä bez sobáša)“, „spolužitie dvoch sexuálnych partnerov“, „súlož“, ale aj spojenia, napr. *cohabitation agreement* s prekladom *kohabitačná dohoda*, čo naznačuje používanie v politologickej oblasti. Vo francúzsko-slovenských slovníkoch nachádzame „spolužitie, súžitie, spoločné bývanie, spolunažívanie“, ale aj polit. „kohabitácia“. Je teda možné, že zdrojovým kanálom šírenia tohto slova môžu byť aj internetové prekladové slovníky.

Kolaborácia

Ďalším druhotne prevzatým slovom, ktorého nový význam vyvoláva isté pochybnosti, je výraz *kolaborácia*. V SSSJ (H – L z r. 2011) sa uvádza iba význam, ktorý sa u nás ustálil od 2. svetovej vojny „nemorálna, zradcovská spolupráca niektorých obyvateľov okupovaného štátu s orgánmi nepriateľskej mocnosti, zvyčajne vnímaná ako vlastizrada, kolaborovanie; ústretová spolupráca s domácim nedemokratickým vládnym systémom“, so synonymom *kolaborantstvo*. Podobne sloveso *kolaborovať* má význam „zradcovsky spolupracovať s nepriateľom, obyč. s orgánmi okupačnej mocnosti“ a prídavné meno *kolaboračný* „súvisiaci s kolaboráciou, nemorálnou, zradcovskou spoluprácou s nepriateľom“ atď. V anglickom jazyku má slovo *collaboration* význam „spolupráca“ a tak sa aj tradične do slovenčiny prekladalo. V súčasnosti niektorí používatelia akoby nepoznali negatívny význam slova *kolaborácia* prevzatého z latinčiny a používajú poslovenčené anglické slovo *kolaborácia* namiesto slovenského *spoluprá-*

ca. Najmä v rozličných časopisoch o móde sa často spomína *dizajnérska kolaborácia*, *kolaborácia módných návrhárov s obchodnými reťazcami* a pod. Aj v korpuse Omnia Slovaca III Maior /18.01/ sme našli viacero dokladov, napr. *Druhým rozmerom je kolaborácia a možnosť bohatej sociálnej komunikácie a spoločnej skúsenosti v elektronickom prostredí. – Tieto komunity sú spojené spoločným záujmom o špecifický obsah a služby v elektronickom prostredí. Spája ich komunikácia, kolaborácia a kontextualizácia. – Ak sa k tomu pridá kolaborácia (spolupráca s inými používateľmi, napríklad vo firme), výsledkom môže byť nielen kopa ušetrených peňazí, ale aj času.*

Napriek tomu, že zástancov slova *kolaborácia* vo význame obyčajnej spolupráce zrejme pribúda, nepokladáme jeho prevzatie za vhodné ani potrebné.

Reportovanie

Dostávame sa k ďalšiemu „termínu“ vytvorenému z nepreloženého poslovenčeného anglického slova. V Krátkom slovníku slovenského jazyka sa pri slovese *reportovať* uvádza význam „podávať formou reportáže“, napr. *reportovať priebeh hokejového zápasu*. Tento význam sa uvádza aj v staršom Slovníku slovenského jazyka „robiť, uskutočňovať reportáž; vysielat’ priamo z miesta nejakej zaujímavej udalosti“.

V anglicko-slovenských slovníkoch sa sloveso *report* prekladá ako *ohlásiť, oznámiť, podať správu (o čom), informovať, podávať správy, byť spravodajcom*, dokonca aj *nahlásiť, udat’ niekoho* a i. Pri slove *reporting* sa v prekladových slovníkoch okrem ekvivalentu *vysielajúci* uvádzajú aj slová *vykazovanie, výkazníctvo, ohlasovanie*.

V súčasnej jazykovej praxi, najmä v prekladoch technických noriem sa slovo *reportovanie* používa namiesto výrazov či spojení *informovanie, podávanie správ*, napr. *Výhodnocovanie a reportovanie výkonnosti portfólia. – Sledovanie a reportovanie všetkých aktivít v archíve uľahčuje prácu pri auditoch, interných kontrolách alebo uplatňovanie regulačných požiadaviek. – Organizácie už dlhší čas používajú Business Intelligence na monitorovanie, analýzu, reportovanie a v konečnom dôsledku na zlepšenie svojich obchodných procesov*. Napriek tomu, že výraz *reportovať* sa vo význame „podávať formou reportáže“ dnes už používa zriedkavejšie, lebo ho nahradi-

li slovesá *moderovať*, *komentovať*, nepokladáme za vhodné používať výraz *reportovanie* v „novom“ význame v odborných textoch.

Diseminácia

Nakoniec sa dostávame k slovu *diseminácia*, ktoré nás inšpirovalo na napísanie tohto príspevku. V SSSJ (A – H z r. 2006) sa uvádza, že ide o prevzatie z latinčiny a zachytávajú sa v ňom dva významy: 1. lek. rozšírenie nákazy, choroby po celom orgáne al. tele, rozsev: *diseminácia tuberkulózy*; 2. biol. vysemeňovanie rastlín pomocou diaspór, uvoľňovanie semien z plodu. Prostredníctvom angličtiny však zaznamenávame nový význam: *V súčasnosti je projekt v druhom roku realizácie a jeho súčasťou je vypracovanie spoločných metodologických a teoretických postupov, výskum, prezentácia výsledkov a ich diseminácia. – Pilotný projekt sa bude overovať v 5 regiónoch, aby sa uľahčila následná diseminácia výsledkov do všetkých regiónov a obcí Slovenska. – Diseminácia a využívanie výsledkov (názov projektu!).*

V anglicko-slovenských slovníkoch nachádzame preklad podstatného mena *dissemination* – rozšírenie, rozširovanie, propagácia, ale aj spojenia *dissemination study* – štúdium, výskum šírenia informácií, *dissemination of plants* – rozširovanie rastlín. Pri slovese *disseminate* nájdeme preklad – šíriť, propagovať, roztrúsiť, *disseminate information* – šíriť informáciu.

Teda ide zasa o nepreloženie slova. A rozširuje (mali by sme napísať „diseminuje“?) sa aj prídavné meno *diseminačný*, napr. *Pripraviť diseminačný plán zameraný na vytváranie povedomia o tematickej prioritě IST v nových členských krajinách.*

Podobných prevzatí je viac, ale naše námietky sú často márne, stačí si spomenúť na slová ako *pozícia* (ktoré vytláča, ba už asi aj vytlačilo ustálené slová v danom význame – *miesto, post, funkcia*), *rezort* (rozšírené namiesto pomenovaní *hotel, hotelový komplex, rekreačná oblasť*), *edícia* (napr. *nová edícia mobilných telefónov* či *dámskych voňaviek*), *expatriot* (porov. príspevok K. Kálmánovej *Expatriant, expat, expatriot* v 5. čísle Kultúry slova v r. 2016) a pod. Snažiť sa o zmenu je zrejme boj proti veterným mlynom, ale citlivejší používateľ jazyka, recipient verejných textov by možno privítal aspoň občasně prestriedanie týchto výrazov s pôvodnými, neprevzatými druhotne cez angličtinu.

Podobne čisto anglické slová, ktoré nahrádzajú slovenské ustálené výrazy, ako *message*, *hairstylista*, *headline*, *backstage*, *event*, *highlight* a pod., pokladáme za výsledok nadmernej fascinácie cudzími výrazmi, čo možno akceptovať v rámci slangu, menej však v oficiálnej komunikácii, napr. v spravodajstve.

V tejto súvislosti možno veľmi zjednodušene používateľov slovenčiny rozdeliť do dvoch skupín – a nie je to rozdelenie vyslovene generačné. Jedni vyzývajú k istej opatrnosti a nepáči sa im prehnaná benevolencia vo vzťahu k preberaniu slov ani zo strany používateľov, ani zo strany jazykovedcov, iní uprednostňujú nové slová, lebo ich pokladajú za lepšie a výstižnejšie, presnejšie vyjadrujúce daný význam. Aj niektorí prekladatelia takéto prevzatia pokladajú za pohodlnejšie napríklad pri spätnom preklade...

Na záver malá reminiscencia. Samotný Ľudovít Štúr odmietal niektoré cudzie výrazy, ale sám ich vraj používal (porov. Skladaná, 1993). Samozrejme, bolo to v inom čase, pri inom stave jazyka, ale názory na preberanie slov boli vždy ambivalentné. Naším príspevkom sme však chceli ukázať, že nie každé prevzatie možno pokladať za obohatenie slovnej zásoby a že nie vždy je užitočný názor, podľa ktorého je cudzí výraz lepší ako ustálený domáci a neexistuje preň slovenský ekvivalent. Treba sa pozrieť pravde do očí a pripustiť, že niekedy ide o istú pohodlnosť prekladateľa.

LITERATÚRA

KÁLMÁNOVÁ, Katarína: Expatriant, expat, expatriot. In: Kultúra slova, 2016, roč. 50, č. 5, s. 296 – 298.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

Omnia Slovaca III Maior /18.01/

SKLADANÁ, Jana: Vzťah Ľudovíta Štúra k preberaniu cudzích slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 5, s. 257 – 260.

Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Red. A. Jarošová, Bratislava: Veda 2015. 1 100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Šťavnato, ale s mierou

(O niektorých nadávkach v slovenských nárečiach)

MILOSLAV SMATANA

L: To je práve chyba, že nadávate a stále pritom opakujete tie vaše dve nadávky. Čo nemáte slovnú zásobu? Ved' sme kultúrny národ...

S: A čo? Nemám nadávať? Kristušát!

L: Naopak, treba nadávať, lenže civilizovane, kultúrne... Predbežný návrh nadávok, ktoré predkladám, je tento. Nie medzinárodné slová ako idiot, imbecil, dentista, ktoré sú našim ľuďom cudzie. Ale naše srdečné: papľuh, strela ti do matere, krepáň, čaptoš, pl'undriak, budzogáň, ogrgeň, kykymor, hrochoť s možnosťou použitia hrochoď do čerta, odvarok, padrť, chrchel'...

(Milan Lasica, Július Satinský: Pred rodným domom)

Preslávená, dnes už kultová scénka populárnej dvojice komikov s výberom „kultúrnych slovenských nadávok“, obsiahnutých v uvedenej ukážke, poodchýlila v druhej polovici 60. rokov minulého storočia dvere trinástej komnaty jednej chúlостivej témy.

Uvedené príklady nadávok nevedojak vyvolávajú úsmev, no navodená situácia triafa do čierneho: v slovenských nárečiach sa skrýva naozaj neopísateľné množstvo podobných slov vo forme urážlivých prezývok, hnevlivých zakliatí či šťavnatých zahrešení, ktoré je možné len ťažko kompletne zdokumentovať.

Text vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0126/18.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade zo zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

Ak vynecháme tabuizované slová a nespomenieme väčšinu lexém, ktoré v slovníkoch sprevádzajú kvalifikátory *pejor.*, *hrub.* či *vulg.* (t. j. pejoratívny, hrubý či vulgárny výraz), i tak nachádzame v naznačenej oblasti jedno z najbohatších žriedel studnice reči.

Aj za predpokladu, že sa budeme na pomyselnnej osi spôsobnosť – nespôsobnosť (resp. primeranosť – neprimeranosť) pohybovať približne v jej prvej polovici (t. j. od spoločensky prijateľných po tzv. tabuizované výrazy), odkryje sa nám neobyčajne bohatá vrstva slovného bohatstva: od tých umiernených, skôr láskavých a dobromyseľných výrazov cez bodavé, ostré a bolestivo zasahujúce až po štipľavo nepríjemné či chúlостivé, no v slušnej spoločnosti únosne použiteľné slová. Na ich vytvorení a výbere sa podstatnou mierou podieľa motívacia, ktorá vychádza z istého typického znaku označovaného človeka, špecifickosť komunikačnej situácie a momentálne duševné (psychické) rozpoloženie hovoriaceho.

Vo veľkom hneve či rozrušení sa často ozývajú (dnes už zaužívané ako jednoslovné) zahrešenia ako *doparoma*, *dočerta*, *dofrasa*, *kristušať* a pod., ale aj spontánne zakliatia vo forme vety typu: *Jä tvojho ancijáša, ved mi ti prid'eš pod ruku!* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Jä jeho ancijáša tam!* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *Kiho ancijáša si za_spravil?* (Kameňany, o. Revúca) atď.

V uvedených vetách slovo *ancijáš* predstavuje zosobnenie zla (čerta, diabla), no môže označovať i zlého človeka, príp. samopašné dieťa, lapa-ja: *Ešte to bi ti chibelo, ancijáša si na krki zét!* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Daj si ti len s ňim pokoj, to je takí ancijáš* (Bošáca, o. Trenčín); *Ja veru ňebudzem takeho dil'onga hovac, ancijáša* (Smížany, o. Spišská Nová Ves).

Tak ako lexéma *ancijáš* fungujú v podobných vetách a spojeniach i slová *ancikrist*, *ancipeter*, *bes*, *be'ah*, *nevo'la* (vo význame „zrádnik, epilepsia“), *planéta* (ako zosobnenie zla, zlý človek, čert, parom) a i.: *Ňeráz zahreše-u ancikrista* (Bánovce nad Bebravou); *Tvojho ancipetra naráz!* (Muránska Ďhá Lúka, o. Revúca); *Na jakoho besa to drevo nošíš!* (Sobrance); *Ba kiho be'aha!* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Bodaj aj toho ňevo'la metala!* (Mládzo, o. Lučenec); *Bodaj t'ebej plaňéta zväla!* (Turičky, o. Lučenec) atď.

Pri zakliatí, zahrešení, kliatbe a pod. hovoriaci spontánne vyhodnocuje vzniknutú (preňho nepriaznivú) situáciu, príp. „praje“ človeku, ktorého považuje za zodpovedného za aktuálnu situáciu (z jeho pohľadu vinníkovi), niečo zlé. Je typické a bežné, že v podobných vetách a spojeniach sa ocitajú na miestach príznakových slov pomenovania nadprirodzených alebo démonických bytostí a výrazy súvisiace vo všeobecnosti s náboženstvom, mytológiou, božstvami a pod., napr. *Boh* (často ako súčasť časticových výrazov v zrazených podobách *bodaj*, *bodajže*, *bohđaj* a pod.), *parom*, *fras*, *čert* a i., príp. kombinácia týchto výrazov: *Bodaj ťa zráňig metau*, *bodaj ťa kaŕi piekľi!* (Martin); *Bodajže ťa čerti zali!* (Jasenová, o. Dolný Kubín); *No bohđaj bl'isko do teba!* (Hnúšťa, o. Rimavská Sobota); *Boha zahrešeu* (Málinec, o. Lučenec); *Nech ho šlak treŕ!* (Brodské, o. Skalica); *Bodaj ce fraz ulapil!* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *Idz do frasovej kariki!* (Spišské Podhradie, o. Levoča); *Bodaj ťa šeci čerti zali!* (Necpaly, o. Martin); *Do čertovej maŕe!* (Veľká Maňa, o. Vráble); *Bodaj ho parom vzaú!* (Valaská, o. Brezno) atď.

Mnohé z podobných vyjadrení majú povahu frazeologizmu, napr.: *Kerého ancijáša ešte chceš?!* (Lukáčovce, o. Hlohovec) – čo; *Na jakeho ancijaša si zrobig totu butku?!* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – načo; *Pakuj do ancipetra!* (Kameňany, o. Revúca) – choď preč; *Na kieho ancipetra?!* (Rochovce, o. Rožňava) – načo.

Najväčšiu skupinu výrazov vo forme nadávky však tvoria pomenovania ľudí motivované ich typickými duševnými a fyzickými vlastnosťami či danosťami, prípadne také, čo opisujú ľudí podľa ich charakteristického prejavu, schopnosti, činnosti, ktorú dotyčný často robí, opakuje a pod. Typovo ide vlastne o výrazy, aké spomenuli M. Lasica a J. Satinský v uvedenom úryvku. Roztriediť a v rámci istého členenia ich všetky vymenovať je veľmi ťažké, ba až nemožné. V Slovníku slovenských nárečí a v kartotéke tohto slovníka nachádzame množstvo podobných lexém, ktoré pre naše ciele môžeme podľa motivácie neformálne rozdeliť na dve veľké skupiny. Jednu z nich predstavujú duševné (povahové) vlastnosti a druhú prevládajúce fyzické znaky označovanej osoby. V rámci takýchto dvoch veľkých skupín vyčleňujeme v ďalšom texte viacero najčastejšie sa vyskytujúcich podskupín (pre prehľadnosť uvádzame tzv. pospisovnené podoby nárečových slov bez uvedenia lokality).

1. Duševné (povahové) vlastnosti a prejavy dotknutej osoby – obyč. záporné (napr. surovosť, nevychovanosť, nečestnosť, prefíkanosť, bojzavosť), príp. neprimerané prejavy (napr. ľahostajnosť, hlučnosť, zábudlivosť), prehnaná záľuba v niečom (napr. nadmerné pitie, jedenie, spanie) a pod., pričom mnohé z nich sa môžu prekrývať:

a) Zlý, hrubý, surový (neprijemný, nesprátny, neokrôchaný, často bezcharakterný ap.) človek: *arián, beštia, bortag, bunkoš, grobian, grondal, hašvan, hnusa, hovado, chrapúň, niktoš, marha, obluda, ohlo, okara, ošklivec, oštoba, ošust, planina* a i.

b) Duševne zaostály, málo pohotový, slabšie premýšľajúci (nerozvážny, hlúpy, tupý): *balevas, balfas, bambula, baséľ'a, bebel'ak, becuhel, bortag, bulo, bušo, bico, čepák, durňak, hestera, chmuľo, chňava, chomút, chruňo, chumaj, kiepa, kramľ'a, kubo, lulok, magor, medzenka, moták, motyka, machúľ, muľo, mumaj, obuch, oloch, otruba, truľo...*

c) Neposlušný, nesprátny (najmä o dieťati): *ažgraba, bitang, bambúch, huncút, kobza, koťužník, lapaj, mitrha, naničhodník, nepodarok, odmena, papľuh, patchor, potvora, šarvanec, pipchor, podmorok...*

d) Prefíkaný, nepoctivý (prešibaný, ničomný): *hašmraga, huncút, grata, kl'ampa, kosotír, mrcha, mršina, neplecha, ničomník, pokuta, potvora, pokúška, galgan, koťuha, prešibanec, šibal...*

e) Nespoľahlivý, nestály, ľahkomyselný, pojašený človek: *placho, pochábel', futrangoš, hiel', kulifaj, kurimakaj, popsinoha, vetroplach...*

f) Naničhodný, darebný (o mužovi i žene): *džachra, fujda, chara, koňoš, kršo, kededo, ľabda, mizerák, pačmaga, pačrev, pľuhač, pľuhák, pokutáč...*

g) Nenásytý, pažravý: *črevňák, kotloš, kotnák, pažravec, pupkáč, huta-vec, loch...*

h) Bezvýznamný (ale aj nemajetný, chudobný): *niktoš, oščinoha, papľuh...*

i) Srditý, popudlivý: *prcho, prchlavec, zurval...*

j) Nafúkaný, nadutý, pyšný (často aj hnevľivý): *hrot, mrachta, makrta, nafúkanec, parimucha...*

k) Nemravný (najmä o žene pochybných morálnych vlastností): *frajda, griňa, chamajda, lociga, necuda, podegra...*

l) Nehanblivý, záletný, nemravný (o mužovi): *kundrák, nehambák, nestuda, ostuda, pľuha...*

m) Ľútostivý, plačlivý (obyč. o dieťaťi): *bačadlo, huliňa, mravčiak, mrňa, mrnda...*

n) Lenivý, ospalý, unavený (aj ubolený): *klampa, okida, odrichmel, klúd, okapalec, momrňa, šiplena, vlačuha...*

Iné: *bojko, strachoprd* (bojazlivý), *rehula* (žena, ktorá sa príznakovo smeje), *oštara, otupa* (s ktorým sú starosti, neprijemnosti), *oblud* (zábudlivý), *nedbák* (ľahostajný voči sebe i ostatným), *paprdák* (nespoľahlivý), *nepľaj* (nepodarený, neposlušný), *kokrhel', mumrák* (mrzutý, zachmúrený, nahnevaný), *bačkora, mrkvús* (mäkký, pasívny človek, neschopný), *knuráč, ňuhak* (zvedavý), *kuša* (lakomý), *gabo, drichmoš* (ktorý rád spí), *klepáč* (kto veľa a rád rozpráva), *frňák* (stále usmrkaný) atď.

2. Fyzické vlastnosti dotknutej osoby (obyč. niečo typické pre vzhľad, postavu, časť tela a pod., napr. neprimeraná výška, tučnota, chudosť, atypický vzhľad, telesný hendikep a pod.):

a) Neprimerane vysoký a veľmi chudý, vycivený: *cimbal, cogan, drnda, chriašť, chriašťel', kostrbáč, košlák, lajsňa, panoha, pľaskač, škapáň...*

b) Vysoký, silný, mohutný vzrastom (niekedy až tučný a nemotorný): *caban, draguň, kolimaha, lodžgan, megera, opacha, regiňa, sotona...*

c) Tučný, zavalitý (často neobratný), obyč. s veľkým bruchom: *bachráč, bačkor, bandas, bendek, bugriš, bogňa, bugľa, bombal', búcor, bugajda, bumbaj, čambruch, čamplák, hebedo, hrcňa, klada, kobero, kotaj, kotero, machňa, megero, mogoň, pupkáč...*

d) Veľmi malý, nízky, nevysoký (príp. aj fyzicky slabý, nevládny, neduživý): *brunclík, chabo, chrchút, knot, kočprd, kordupel', mokrkajna, ošmr-dok, pidimužík, zdechloš...*

e) Nápadný veľkosťou niektorej časti tela (s veľkým, prípadne malým nosom, ušami, hlavou, ústami, prsami a pod.) alebo typický nejakým prejavom: *flokáň, okáň, pleštiak* (s výraznými očami), *kavčiak, kavčoš* (s odporným pohľadom), *gaňo* (ktorý zazerá, gáni), *miho* (neustále žmurkajúci), *nocháč* (s veľkým nosom), *kurtoš* (s krátkym nosom), *fufňák, chuchmák* (rozprávajúci nosom), *gambáč, pyskaňa* (s veľkými perami, gambami); *hlaváč* (s veľkou hlavou); *ceckaňa* (žena s veľkými prsami); *zubáň* (s veľkými zubami)...

f) Nešikovný, fyzicky neobratný, nemotorný: *babra, cafrák, dromedár, drpa, grambl'oš, gremuľa, chantala, kydoň, kypták, klajbán, klavo, krampl'a,*

matrták, mochla, moledo, motovidlo, motúz, moták, mr'afa, munta, nemehlo, ogrgel, pantofľa, polepier, skido, šmotka, šuchták, ťuťmák...

g) S telesným hendikepom (hluchý, slepý, nemý, s chýbajúcou končatinou, s hrbom, bez vlasov a pod.): *hlucháň, slepáň, gimloš* (s kýpľom, bezruký); *hrbáň, golvák* (so zväčšenou štítnou žľazou), *kriváň, nenták* (nemý, neschopný hovoriť), *škulaňa, holec, plecháň, plchoň* (bez vlasov)...

h) Krívajúci (príznamovo, napr. čaptavo, šmatlavo chodiaci): *čamba, čajbák, čambliak, čambľoš, čapták, čapňoš, klátidlo, šmatlúch...*

i) Nezrozumiteľne, nezreteľne, príp. rýchlo, nahlas hovoriaci, hlučný: *brbták, drdlák, brblena, gagota, handrbulec, hurták, kvákaľa, mondek, munták...*

j) Nedbajúci na hygienu (špinavý, zababraný, zapáchajúci a pod.): *boďzoch, bridota, brzgoň, hutek, hyzd, chronták, lajtra, lontoš, močkoš* (zapáchajúci tabakom, nečistotný), *karpoš, mrachtoš* (karpavý), *murčoš, negrivo, nekiepa, smradúch...*

k) Veľmi starý, nemotorný, ťarbavý (často škaredý): *čerieslo, draňa* (stará chudá žena), *harfa* (stará, zlá, vysoká žena), *greš, haťapák, hachla* (škaredá, stará žena); *ropuchnačka* (tučná stará žena), *kokrhel* (starý, ktorý veľa kašle), *starigáň* (starý a nesympatický), *špatúch, šúch...*

Iné: *netreba* (nemotorný), *grgula, grňa* (silná, územčistá žena), *krošňa* (malá žena so širokými bokmi), *krchňák, krcho* (ľavák, pracujúci ľavou rukou), *pehaňa, rydzaňa* (pehavá), *otepok* (neupravená, strapatá žena), *poška* (neporiadne oblečená, neupravená), *poletucha* (neporiadna, neposedná), *oclon* (odporný, nechutný), *čuchra* (strapatá, neučesaná žena), *mochla, neogabanec* (neupravený, ale aj kt. sa nevie primerane správať), *mutek* (málovravný, tichý), *chupáň* (neprimerane zarastený, chlpatý) atď.

Predstavená špecifická a chúlостivá téma ponúka jedinečnú možnosť priblížiť z viacerých aspektov prakticky bezodné žriedlo mimoriadne frekventovanej (a čiastočne tabuizovanej) nárečovej skupiny slov. Aj preto naše krátke nazretie do trinástej komnaty doplníme opatrným pootvorením jej dverí a ďalším taktným pohľadom na jej obsah v niektorom z nasledujúcich čísel Kultúry slova.

LITERATÚRA

Kartotéka Slovníka slovenských nářečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Slovník slovenských nářečí. 1., 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

LASICA, Milan, SATINSKÝ, Július: Pred rodným domom. In: Súborné dielo. 1. zv. Levice: L.C.A. 1996, s. 91.

Ripka, I.: Vecný slovník dolnotrenčianskych nářečí. Bratislava: Veda 1981. 338 s.

ROZLIČNOSTI

Michelinská hviezdička, Michelin, michelinový kuchár

V súčasnej gastronomickej explózii sa čoraz častejšie objavujú informácie o ocenení, ktoré sa udeľuje za výnimočnú kvalitu jedla kuchárom a reštauráciám, v ktorých pôsobia. Názov ceny sa vyskytuje vo viacerých podobách: *michelinská hviezda*, *michelinovská hviezda* aj *Michelinova hviezda*; popri slove *hviezda* sa v rovnakej adjektívnej spájateľnosti používajú názvy so zdobneninou *hviezdička*: *michelinská hviezdička*, *michelinovská hviezdička*, *Michelinova hviezdička*. Cena je pomenovaná po Andrémi Michelinovi, známom francúzskom výrobcovi pneumatík, ktorý pred vyše storočím vydal pre motoristov sprievodcu po miestach, kde sa možno príjemne ubytovať a dobre najesť. V knihe sa na kvalitnú kuchyňu upozorňovalo hviezdičkou (v súčasnosti najvyššiu hodnotu predstavujú tri hviezdičky) a aktuálne sa tak robí v každoročne vydávanom sprievodcovi so zoznamom ocenených reštaurácií, ktorý nesie jeho meno.

Pozrime sa na jednotlivé podoby názvu spomenutého ocenenia. V spojeniach *michelinská hviezda*, *michelinská hviezdička* je vzťahové prídavné meno *michelinský* odvodené od priezviska *Michelin* príponou *-ský*. Podobne sa vytvorili vzťahové adjektíva od vlastných mien (krstných mien a priezvisk), porov. *jánsky* od mena *Ján* (napr. v spojení *jánske ohne*), *martinský* od *Martin* (*martinský jarmok*), *mičurinský* od *Mičurin* (*mičurinské pokusy*), *platónsky* od *Platón* (*platónska filozofia*) a i.

Vzťahové prídavné meno *michelinovský* v spojeniach *michelinovská hviezda*, *michelinovská hviezdička* je utvorené variantnou príponou *-ovský* (ženský tvar *michelinovská*). Príponou *-ovský* sa takisto tvoria adjektíva od mien, napr. *Ferdinand* – *ferdinandovský* (*ferdinandovská prestavba hradu*), *Mojmír* – *mojmírovský* (*mojmírovská dynastia*), ako aj od priezvisk, napr. *Štúr* – *štúrovský* (*štúrovskí básnici*), *Gogol* – *gogolovský* (*gogolovská satira*), *Verdi* – *verdiovský* (*verdiovský repertoár*) a pod. Keď vychádzame zo zakončenia priezviska *Michelin*,

od mien končiacich sa na spoluhlásku *-n* sa adjektíva tvoria často príponou *-ský*, porov. *Štefan – štefanský*, *Napoleon – napoleonský*, *Augustín – augustínsky*, *Šalamún – šalamúnsky*, *Valentín – valentínsky*, *Celestín – celestínsky*, *Florián – floriánsky*, *Kristián – kristiánsky*, od iných mien s týmto zakončením príponou *-ský* aj *-ovský*, napr. *Simeon – simeonský/simeonovský*, *Konštantín – konštantínovský/konštantínsky*, *Samson – samsonovský/samsonský* (poradie variantov uvádzame podľa počtu výskytov). Aj v názve slávneho kulinárskeho ocenenia by sa mohli uplatniť obe vzťahové prídavné mená, čiže *micHELINSKÁ* aj *micHELINOVSKÁ hviezda/hviezdička*, prikláňame sa však k adjektívu *micHELINSKÁ* ako k prevládajúcemu prídavnému menu v daných spojeniach a k slovu *hviezdička*, ktoré má oporu v klasifikácii hotelov – porov. *trojhviezdičkový hotel*, *štvorhviezdičkový hotel*, *päťhviezdičkový hotel*. Tretia podoba názvu – *Michelinova hviezda*, *Michelinova hviezdička* – predstavuje spojenie s privlastňovacím prídavným menom a je rovnako vhodná.

Variantne sa používajú prídavné mená aj v ďalších spojeniach (doklady sme čerpali z korpusu Omnia Slovaca III Maior), napr. *micHELINSKÁ/micHELINOVSKÁ reštaurácia* (*Cítili sme veľmi veľkú zodpovednosť byť prvou micHELINSKOU reštauráciou v regióne.../Bol šéfkuchárom najlepších micHELINOVSKÝCH reštaurácií*), *micHELINSKÝ/micHELINOVSKÝ kuchár* (*V predaji budú [kuchynské spotrebiče] tento rok a výrobca pri ich vývoji spolupracoval aj s micHELINSKÝMI kuchármi./Pozvaní hostia mohli v spoločnosti francúzskeho micHELINOVSKÉHO kuchára ochutnať niekoľko výnimočných jedál*), *micHELINSKÝ/micHELINOVSKÝ šéfkuchár* (*Žihané keramické vajičko v troch variantoch je naplnené dvanástimi malými čokoládkami micHELINSKÉHO šéfkuchára./Festival otvoril micHELINOVSKÝ šéfkuchár, ktorý vedie na Slovensku kuchársku akadémiu pre šéfkuchárov*), *micHELINSKÝ/micHELINOVSKÝ sprievodca* (*Je to akási vínna obdoba micHELINSKÉHO sprievodcu svetovou gastronómiou./Jej návštevu odporúča i rakúsky micHELINOVSKÝ sprievodca a ďalšie gastronomické príručky*), *micHELINSKÉ/micHELINOVSKÉ ocenenie* (*Projekt by sa dal prirovnať k akémusi detskému micHELINSKÉMU oceneniu./Hlavným lákadlom je popri znamenitej domácej gastronómii a viacerým reštauráciám s micHELINOVSKÝM ocenením najmä tunajšia príroda*).

Pokiaľ ide o podobu s privlastňovacím prídavným menom *Michelinov*, na rozdiel od pomenovaní *Michelinova hviezda*, *Michelinova hviezdička* spojenia *Michelinova reštaurácia*, *Michelinov kuchár* či *Michelinov šéfkuchár* nie sú doložené, čo je prirodzené, keďže prídavné mená by v nich priamo indikovali vlastnícky vzťah (*Michelinova reštaurácia* „patriaca Michelinovi“, *Michelinov kuchár*, *Michelinov šéfkuchár* „zamestnaný u Michelina“). Používa sa však slovné spojenie *Michelinovo ocenenie* a, pochopteľne, časté je spojenie *Michelinov sprievodca* ako názov gastronomického bedekra.

Pri názve Michelinovho gastronomického ocenenia sa v bežnej reči postúpilo ďalej, k univerbizácii, a tak sa popri opísaných dvojslovných pomenovaniach *michelinská/michelinovská hviezdička*, *michelinská/michelinovská hviezda*, *Michelinova hviezda/hviezdička* začal používať jednoslovný názov *Michelin*, zriedkavejšie v pravopisnej apelativizovanej podobe *michelin*, napr. *Nemal som ambíciu bojovať o Michelina*. – *Na prvého slovenského Michelina si ešte počkáme*. – *Potom pracoval v reštaurácii Le Gavroche, ktorá má dvoch „Michelinov“*. – *Štyri mesiace po otvorení [reštaurácie] som dostal prvého michelina*. – *Aj pre mňa je michelin veľmi dôležitý*. – *Prednedávnom organizoval veľkú oslavu pri príležitosti výročia reštaurácie a pozval tam všetkých šéfkuchárov ocenených michelinom*. Na tvar nominatívu množného čísla sa nám podarilo nájsť jediný doklad, a to životný tvar *Michelini*: *Máme pekné hotely a reštaurácie, no v detailoch zostávame za zahraničím. Možno preto si dnes Michelini na Slovensko nenašli cestu*. Jednoslovným názvom *Michelin* sa označuje aj Michelinov gastronomický sprievodca: *Snažíme sa v Camouflage, aby sme dosiahli aspoň na Bib Gurmand, takže ak tu boli a Bratislava sa objaví konečne v Michelinovi, tak sme pre to urobili prvé aj posledné*. – ... je považovaný po Michelinovi za druhého najvýznamnejšieho sprievodcu po reštauráciách... – *V súčasnosti sa ozývajú proti Michelinovi mnohé hlasy, ktoré mu vyčítajú zastaranosť*. Univerbizmus *Michelin/michelin* vznikol podobne ako výrazy *Karibik* ← *karibská oblasť*, *Balt* ← *Baltské more*, *zlato* ← *zlatá medaila* a i.

Od podstatného mena, presnejšie od univerbizmu *Michelin/michelin* vo význame „Michelinovo ocenenie“ alebo „Michelinov sprievodca“ je odvodené vzťahové prídavné meno *michelinový*, ktoré sa v dokladoch niekedy vyskytuje chybné s veľkým začiatočným písmenom: *Návštevníci budú*

mať možnosť pozorovať pri práci michelinového šéfkuchára zo Španielska. – Organizátori vyžrebujú výhercu výletu do michelinovej reštaurácie pre dve osoby. – Pri jeho zostavovaní [zoznamu] sa riadili nielen michelinovým sprievodcom, ale aj osobnými skúsenosťami redaktorov. – Myslím si, že michelinová Sonia Visman dokonca varila v Bratislave. – Domácim bude k dispozícii krásny bazén, výhľad na mesto a tiež reštaurácia s Michelinovým kuchárom. – Koncentrácia Michelinových kuchárov bude naozaj silná.

Ako sme ukázali v príspevku, ocenenie pomenované po Andrémi Michelinovi, ktoré sa udeľuje špičkovým reštauráciám a ich kuchárom (šéfkuchárom), sa označuje viacerými výrazmi: *michelinská hviezdička* aj *michelinovská hviezdička*, *michelinská hviezda* aj *michelinovská hviezda*, *Michelinova hviezda* aj *Michelinova hviezdička*. Na základe vysvetlenia v texte uprednostňujeme názov s prídavným menom *michelinský* a so zdrobnenou podobou podstatného mena *hviezda*, čiže *michelinská hviezdička* alebo *Michelinova hviezdička*. Reštauráciu, kuchára či šéfkuchára, ktorí sú nositeľmi daného ocenenia, možno označiť ako *michelinská/michelinovská reštaurácia*, *michelinský/michelinovský kuchár*, *michelinský/michelinovský šéfkuchár*. Od názvov s privlastňovacím prídavným menom *Michelinova hviezdička* a *Michelinov sprievodca* je univerbizáciou utvorené jednoslovné pomenovanie *Michelin* (niekedy aj v apelativizovanej podobe *michelin*) a od neho deriváciou odvodené vzťahové prídavné meno *michelinový* (porov. *Michelinova hviezdička* → *Michelin/michelin* → *michelin-ový*; *Michelinov sprievodca* → *Michelin/michelin* → *michelin-ový*), ktoré nachádza uplatnenie v podobných spojeniach ako prídavné mená *michelinský* a *michelinovský*. Vzťahové prídavné meno *michelinový* sa píše s malým začiatočným písmenom, napr. *michelinová reštaurácia*, *michelinový kuchár*, *michelinový šéfkuchár*, *michelinový majster*, *michelinový sprievodca*.

Silvia Duchková

Priezviská Lajčiak a Lajčák

Priezvisko *Lajčiak* malo koncom minulého storočia na území Slovenska 100 nositeľov, *Lajčák* 137 (aj *Lajčak* /18/, *Lajčok* /3/, *Lajčuk* /2/). Priezvisko *Lajčiak* sa najviac využíva v severnejších častiach stredného Slovenska, ostatné podoby sa vyskytujú prevažne na východnom Slovensku v slovenskom, ale aj v rusínskom spoločenstve. Na južnom okraji Poľska, väčšinou v okolí Žywca má priezvisko *Łajczak* (čítaj *lajčak*) podľa internetových údajov 291 mužov. Aj v českom prostredí, najmä na severnej Morave a v Sliezsku sa používajú priezviská *Lajčák/Lajčak* (14/10), *Lajčok/Lajczok* (18/4), *Lajčik/Lajczyk* (25/22).

Na Slovensku bolo zastúpené aj priezvisko *Lajka* (15), ktoré je doložené aj v južnej časti Poľska (*Łajka* 77), najviac v okolí Nowého Targu.

Žiadne z týchto priezvisk svojím pôvodom nijako nesúvisí s domáckymi formami *Lajo*, *Lajoš* alebo *Lajči* od mena *Ludovít*, ktoré pochádzajú z maďarského jazykového prostredia.

V historicko-etymologickom slovníku poľských priezvisk sa v jednom hesle *Łaj* spracúvajú viaceré priezviská, medzi nimi aj *Łaja*, *Łajek*, *Łajo*, *Łajos*, *Łajus*, *Łajczak*, *Łajczok*, *Łajczek*, *Łajczyk*, *Łajczan*, *Łajka*, *Łajko*, *Łajkosz*, pričom sa za ich východiská pokladajú slová *łajać* („karhať“), staropološské *łaja* („svorka psov“) či staré slovanské slová *lajati*, *laja* („brechať, štekať“, „brechot, štekot“), pri priezviskách so slovným základom *Łajk-* aj slovo *łajka* („barania koža“).

Starobylé slovo *lajati* poznáme zo všetkých slovanských jazykov (z češtiny a zo staršej slovenčiny v stiahnutej, kontrahovanej podobe *láti*, *lát'*) s pôvodným významom „brechať, štekať“ alebo s nejakým preneseným významom, napr. „karhať, hrešiť“, „kliat', preklínať“ a pod. Historický slovník slovenského jazyka uvádza sloveso *lát'* (aj opakovacie sloveso *lávat'*) viacerými dokladmi s rozličnými väzbami a nachádza sa v ňom aj podstatné meno *lajba*. Sloveso je známe aj z fašiangovej piesne *Už sa fašang kráti, už sa nenavráti, už tie dievky lajú, že sa nevydajú* (v inom variante je *už tie dievky plačú, že sa nevyskáču*). V Bernolákovom Slovári sú heslá: *lát' – lajem* a *lát' – lejem* (= liať). V tom prvom sa odkazuje na dva významy slova *hřešit'*, kde možno nájsť pri 2. význame s akuzatívom: syn. *karhať, klát', lát', česať*, vulg. *štráfat'*, čes. *plísniťi* a pri 3. význame s datívom i bez

neho: syn. *čertovať*, *d'áblovat'*, *klát'*, *lát'*, *preklínať*, *strelovať*, *zlorečiť*, čes. *klíti*. Novodobá spisovná slovenčina slovo *lát'* nepozná.

V Slovníku slovenského jazyka sa ako homonymné heslá uvádzajú *lajka* „čierna ovca“ a *lajka* (rus.) „druh severského ruského a škandinávského psa“, v Slovníku súčasného slovenského jazyka je len heslo *lajka* 1. „severské plemeno odolných poľovných psov; ruský durič“; 2. *Lajka* „pes (sučka), prvá živá bytosť vynesená na obežnú dráhu Zeme r. 1957 v sovietskom Sputniku 2“. Slovo *lajka* označujúce druh poľovného psa sa k nám dostalo z ruštiny, tak ho hodnotia aj obidva slovníky súčasnej spisovnej slovenčiny.

V Káralovom Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (1923) sa slovo *lajka* uvádza ako 1. „pomenovanie čiernej ovce (i dievčaťa)“ (podľa F. Š. Kotta), „s bielou škrvnou na hlave“ (podľa údajov z obce Dolná Ždaňa v Tekove) alebo „s čiernymi pruhmi“ (podľa J. Palkoviča) a 2. „jelšovka“ (= čerebľa, rybka s tmavšími pruhmi). Slovo *lajčiak* sa zachytáva (podľa údajov zo Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti) len v prenesenom význame ako „nadávka kňazom a ľudom oblečeným v čiernom“. V Machkovom Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského (1957) sú v hesle *laja* použité Káralove výklady významu slov *lajka* i *lajčiak*; rovnaké významy tam majú aj slová *lajka* a *lajčák* z moravských nárečí, aj ukrajinské slovo *lajistyj* „čierny (o ovciach)“, ich východisko vidí autor v rumunskom slove *laju* „čierny“. Z toho mu vyplýva, že ide o slovo karpatských pastierov.

Z týchto skutočností možno takmer s istotou vyložiť motivačné východiská slovenských (ale aj českých a poľských) priezvisk *Lajčák*/*Lajčák* a *Lajčiak* (aj *Lajčok*, *Lajčuk* s „neslovenským“ zakončením), ako aj priezviska *Lajka*. Pomenúvali sa nimi osoby počerného vzhľadu, s tmavými (čiernymi) vlasmi, očami, obočím, bradou a pod. alebo v tmavom (azda aj zašpinenom) odevu (možné sú aj iné motivácie spojené s tmavou alebo čiernou farbou). Aj jazykovozemepisná charakteristika areálov najväčšieho výskytu týchto priezvisk potvrdzuje uvedené motivačné východiská. Ide o areály zasiahnuté pastierskou, tzv. valašskou kolonizáciou v karpatskom oblúku od Albánska a Rumunska cez Ukrajinu na Slovensko a do najjužnejších častí Poľska a východnej časti Moravy.

Milan Majtán †

Názov vrchu Marhát

Vrch Marhát (748 m) sa nachádza v pohorí Považský Inovec (v časti zvanej Kraľuhčie vrchy) v severnej časti katastra obce Nitrianska Blatnica a južnej časti katastra bývalej obce Hubina, ktorá je dnes súčasťou Moravian nad Váhom. Podľa archeológov bolo na vrchu opevnené veľkomoravské hradisko, na severnom svahu objavili dva palisádové dvorce, na južnom sa nachádza kostolík, Rotunda sv. Juraja, nazývaný aj rotunda „Jurko“. Pozastaviť sa pri názve *Marhát* vyprovokovalo heslo Marhád v Etymologickom slovníku geografických názvov L. Kissa (Földrajzi nevek etimológiai szótára. 2. k. /L – Zs/. Budapest: Akadémiai Kiadó 1988, s. 94), v ktorom sa nerovnako vysvetľuje názov matranského vrchu Marhád (607 m) a názov nášho Marháta (748 m). Podnet sa ukázal ako veľmi užitočný. Výsledky intenzívnych archeologických výskumov v neďalekej obci Bojná, najmä od roku 2007, sú priam ohromujúce a majú nevídaný význam pre poznanie našich dejín obdobia Veľkej Moravy. Na relatívne nevelkom priestranstve sú sústredené štyri mimoriadne vzácne staroslovanské náleziská, kniežacie dvorce, neobyčajne vysoké valy, svedectvá o šírení kresťanstva pred misiou Konštantína a Metoda, cestný priechod z Považia na Ponitrie, to všetko poukazuje aj na neobyčajnú hodnotu a význam názvu *Marhát*.

Stredoveké historické doklady názvu nie sú nateraz známe, najstarší je z mapy 3. vojenského mapovania *Marhát Berg* (1857 – 1883). Na staršej mape 1. vojenského mapovania je zachytený názov susedného vrcholu *Belleny wrch* (Bielený vrch, 733 m) vzdialeného od vrcholu Marhát asi 600 m na severozápad a *St. Georg*, názov Rotundy sv. Juraja na južnom svahu Marháta, ktorý zachytáva aj 2. mapovanie ako *Swatý Jur*. Podľa vlastivednej monografie obce Moravany nad Váhom by názov vrchu zvaného koncom 14. storočia *Sarfeuhege* (maď. Sárfeőhegy = Šarfijský vrch) mal byť názvom dnešného Marháta. Obec Nitrianska Blatnica sa do roku 1948 nazývala *Šarfia* (maď. Sár fő; sár = bahno, fő = hlavný).

V internetovom blogu Ladislava Barabása z roku 2012 (<http://ladislav-barabas.blogspot.com/2012/10/o-povode-oronyma-marhat.html>) sa po pomerne podrobnom rozbere možných výkladov tohto názvu (podľa citovanej odbornej literatúry) zo starého nemeckého pomenovania Moravanov

Marharii rozoberajú aj viaceré predslovanské etymológie, z ktorých tu môžeme spomenúť aspoň dve, vychádzajúce z keltského základu *marko- „kôň“ a či staroanglického *marhī- „kobyľa“, napokon uvádza ako východiskové aj maďarské slovo *marha* „dobytok, statok, hovädo“. Ako možná motivácia sa v blogu uvádza podobnosť hrebeňa vrchu s chrbtom zvieratá, alebo miesto, na ktorom sa pásol, choval dobytok. Podľa maďarského etymologického slovníka z roku 1970 má slovo *marha* „dobytok“ bavorsko-rakúsky pôvod a súvisí so staronemeckými slovami *markat*, *marchat*, z ktorých je v súčasnej nemčine slovo *Markt* „trh, jarmok, trhovisko“. Pod Marhátom bolo začiatkom 9. storočia hradisko, pri ňom vraj bola mýtna stanica a trhovisko a toto miesto sa vraj dodnes nazýva Trhovisko (západne od vrcholu Marhát skutočne existuje názov *Trhovica*). A práve toto starobylé trhové miesto vraj mohlo prispieť aj k pomenovaniu vrchu *Marhát*. V závere autor zdôrazňuje, že názov nemá slovanské korene, no dali mu ho Slováci. V blogu sa spomína, že aj v severnej časti maďarského pohoria Matra je vrch Marhád (607 m).

L. Kiss v etymologickom slovníku geografických názvov (1988) spája názov slovenského vrchu *Marhát* s maďarským slovom *marha* (dobytok), hoci v tom istom hesle rovnaký názov *Marhád* v pohorí Matra z územia dnešného Maďarska (1841, 1864 *Marhád*, 1886 *Marhát*) vykladá zo starého osobného mena *Marhardus* (1252 *Marchat*, 1262 *Marhardus*, 1270 *Marhart*), ktoré má pôvod v nemeckom zloženom osobnom mene *Markvart*. V slovenskom diplomatári sa meno *Marhardus* objavuje v listinách od roku 1214 (*Marhardus, nepos Boleslai, episcopi Vaciensis* = synovec vacovského biskupa Boleslava), podľa slovenského registára sa obec Veľká Ida (dnes v okrese Košice-okolie) roku 1319 spomína ako *villa filiorum Marhardi* (= obec Marhardových synov). Tieto príklady ukazujú, že osobné meno *Marhard* (*Marhardus*) sa používalo v ranom stredoveku aj na našom území v slovansko-slovenskom spoločenstve.

So zreteľom na to, že vrch Marhát sa nachádza na území jedného z najvýznamnejších nateraz známych centier Veľkej Moravy, bolo by naozaj možné uvažovať o viacerých výkladoch jeho názvu. Stretávajú sa tu výsledky výskumu historikov, archeológov, historikov kresťanskej kultúry, jazykovedcov onomastikov. Maďarský etymologický slovník geografických názvov ponúka ako východisko maďarské slovo *marha*, český his-

torik v odbornom článku aj na internete germánske pomenovanie starých Moravanov *Marharii*, rozhl'adený bloger pridáva aj keltskú a germánsku etymológiu. A tak si dovoľujeme pridať ešte výklad zo starobylého osobného mena germánskeho pôvodu *Marhard*, ktoré pokladá etymológ za východisko názvu vrchu Marhád na území dnešného Maďarska a ktoré sa používalo v ranom stredoveku v starom Uhorsku aj na území súčasného Slovenska. Historická realita slovansko-slovenského prostredia dáva práve tomuto výkladu jasné preferencie. Možno ešte pripomenúť, že rovnakým spôsobom sa tvorili aj priezviská *Bernát* a *Gerhát* z mien *Bernard* a *Gerhard*, ktoré majú tiež germánsky pôvod. S priezviskom *Bernát/Bernat* žije na Slovensku asi tisíc rodín (z toho v Košiciach a na okolí sto), priezvisko *Gerhát/Gerhat* má viac ako dvestopäťdesiat rodín (z toho asi štvrtina v Topoľčanoch a v okolí).

Milan Majtán †

O názve nového mikrokontinentu

Približne pred 200 miliónmi rokov sa na Zemi rozprestierali iba dva superkontinenty: severná Laurázia a južná Gondwana. Kontinenty sú dynamické útvary, často menia svoju podobu. A tak sa Gondwana postupne začala deliť na Afriku, Austráliu, Antarktídu a Južnú Ameriku. Neďaleko ostrova Maurícius bol na dne Indického oceána objavený pozostatok tohto delenia: mikrokontinent *Maurícia*. V minulosti spájal Madagaskar a Indiu, ale ako sa obidve krajiny od seba vzd'alovali, *Maurícia* sa prepadávala čoraz hlbšie. Napokon ju pred ôsmimi miliónmi rokov celkom pohltili vody oceána. Dávnú históriu vyniesli na povrch sopečné erupcie, ktoré obsahovali oveľa starší materiál, ako je samotný ostrov Maurícius. Išlo predovšetkým o kryštály zirkónu, ktoré vznikajú z hornín pradávnych kontinentov.

Pomenovanie hypotetických obyvateľov a znenie prídavného mena od názvu *Maurícia* môžu mať rovnakú podobu ako odvodeniny od názvu *Maurícius*, teda *Maurícijsčan* (mn. č. *Maurícijsčania*) – *Maurícijsčanka* – *maurícijský*. Takýmto spôsobom boli utvorené aj obyvateľské názvy a prídavné

mená od iných geografických názvov zakončených na *-ia*, napr. *Namíbia* – *Namíbijčan* – *namíbijský*, *Bolívia* – *Bolívijčan* – *bolívijský*, *Libéria* – *Libérijčan* – *libérijský*. Tento spôsob tvorenia je bežnejší, aj keď existujú napríklad variantné ododeniny od názvu *Tanzánia*, a to *tanzánijský* i *tanzánsky*, ale v jazykovej praxi sa uprednostňuje tvar *tanzánijský*.

Zo slovotvorného hľadiska nemožno vylúčiť ani kratšie podoby *Mauričan* (mn. č. *Mauričania*) – *Mauričanka* – *mauricsky* ako *Brazília* – *Brazílčan* – *brazílsky*, *Etiópia* – *Etiópčan* – *etiópsky*, *Indonézia* – *Indonézan* – *indonézsky*. Výhoda tohto spôsobu spočíva v tom, že sa rozlišuje medzi názvami *Maurícia* a *Maurícius*.

Prikláňame sa však k prvému uvedenému spôsobu tvorenia – teda *Maurícijčan* – *maurícijský* analogicky ako v prípade názvu *Nigéria* – *Nigérijčan* – *nigérijský* (nie *nigérsky*) či *Namíbia* – *Namíbijčan* – *namíbijský*.

Jozef Genzor

SPRÁVY A POSUDKY

Na rozlúčku s Milanom Majtánom

V prvý júlový pondelok preťala atmosféru jazykovedného bádania smutná zvesť. S odchádzajúcou jarou sa 30. júna do jazykovedného neba vo veku 84 rokov vzniesla významná osobnosť slovenskej a slovanskej historickej aj všeobecnej jazykovedy a onomastiky – PhDr. Milan Majtán, DrSc. Jeho odchod bol pre nás nečakaný a o to viac zarmucujúci. Napriek tomu, že v poslednom čase už neprichádzal na svoje pracovisko, ostával pred našimi očami a v našej pamäti kráčajúci po schodišti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za historickým pramenným materiálom, ukrývajúci pravdu o minulosti aj súčasnosti nášho jazyka. Tomuto vedeckému ústavu bol Milan Majtán verný od roku 1961 až do odchodu na zaslúžený dôchodok v roku 2008. Bola to vernosť nielen pracovisku, ale najmä poznávaniu a poznaniu pravdy o jazyku, o jeho prirodzených formách – nárečiach a historických prameňoch, ktorá sa u M. Majtána formovala od jeho narodenia 3. mája 1934 vo Vrútkach a zdokonaľovala sa v rámci školských štúdií vo Zvolenskej Slatine, v Krupine a najmä počas univerzitného štúdia na vtedajšej Vysokej škole pedagogickej v Bratislave v rokoch 1953 – 1957. Po krátkom pôsobení v učiteľskom povolání na gymnáziu v Bratislave-Petržalke (1957 – 1961) sa M. Majtán stal najprv štipendistom, neskôr vedeckým aspirantom, vedeckým asistentom, vedeckým pracovníkom, samostatným vedeckým pracovníkom a od roku 1984 aj vedúcim oddelenia dejín slovenského jazyka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

Na začiatku vedeckého bádania M. Majtána stál dialektologický terénny výskum, ktorého výsledkom bola dizertačná práca *Charakteristika a členenie hontiansko-novohradského nárečia* (1965). Od nej viedla priama cesta k interpretácii lexiky, ktorá sa stala motivačným činiteľom vlastných mien a ich fungovania, k onomastike, k ťažisku Majtánovho celoživotného bádania v oblasti slovenského aj širšieho slovanského areálu. Piliere rozsiahleho vedeckého diela vznikali na základoch, ktorých podstatou bolo odhaľova-

nie významu apelatív typu *debra*, *špán*, *báň/bán*, *baňa*, *slatina*, *úvoz*, *súvoz*, *vývoz*, *draha*, *škót*, *prt'/pirt'*, *slač*, *chríb*, *hrb*, *grúň/hrun*, *kopa*, *kopec/kopok*, *chopok/chopec*, *niva*, *úboč*, *bok a stráň/strana*, *hrebeň*, *brdo*, *chrbát*, *nártie/nárt'/nárt'*, *jazvina*, *nákel*, *náklo*, *snoh*, *snoha*, *snož*, *snoža*, *dol*, *dolina* a množstva ďalších motivačných činiteľov slovenských zemepisných názvov v rámci seriálu uverejňovaného v našom časopise v prvej polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia. Postupné rozširovanie inventára motivantov terénnych názvov, spracovanie ich areálovej distribúcie a ich interpretácia v širších onomastických súvislostiach vyústili do významnej Majtánovej monografie *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996), ktorá bola aj podkladom na získanie najvyššej vedeckej hodnosti – doktora vied (1995). Z hľadiska spoločenského významu a interdisciplinárnej povahy vedeckého bádania tomuto významnému pilieru slovenskej aj slovanskej porovnávacej onomastiky predchádzalo vydanie záznamov o podobách názvov slovenských miest a obcí – monografia *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvoch rokov* (1972), ktorá zaznamenala veľký pozitívny ohlas čitateľov a bádateľov v oblasti dejín. S rozsiahlou pramennou základňou prichádzal M. Majtán do styku aj ako člen názvoslovnej komisie Ministerstva vnútra SSR, ako člen Názvoslovnej komisie Slovenského úradu geodézie a kartografie a v rokoch 1992 – 2001 ako predseda Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky a súčasne aj ako predseda subkomisie pre geografické názvy na území Slovenska. Od roku 1976 bol M. Majtán členom medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov a toto členstvo bolo pre neho spoľahlivým prostriedkom nielen na hľadanie väzieb slovenských toponým s onymickým materiálom rozsiahleho slovanskeho areálu, ale aj v rámci starších slovansko-neslovanských kultúrnych a jazykových väzieb. Nespočetné kontakty s kolegami z českých, poľských, nemeckých, chorvátskych, bulharských, ukrajinských a ruských akademických pracovísk mu poskytovali priestor na vedecké bádanie a prezentáciu vlastných výsledkov na zahraničných onomastických konferenciách a vedeckých kongresoch. Príspevky z týchto podujatí tvoria významnú časť jeho bibliografie, vyznačujú sa veľkou poznávacou hodnotou a presvedčivou argumentáciou práve preto, že sa v nich autor opieral o hodnotnú pramennú základňu a interpretoval ju v kontexte najnovších poznatkov slovenských aj zahraničných kolegov. Bez

jeho účasti boli už nepredstaviteľné zahraničné vedecké konferencie v Brne, Prahe, Moskve, Kyjeve, Lipsku, Sofii, Záhrebe, Klagenfurte, Krakove, Poznani, Gdaňsku, Lodži, Lubline či v Opole a ťažiskovým bol aj jeho prínos pri organizovaní československých onomastických konferencií v Trojanovičiach (1983) a v Smoleniciach (1987). V rokoch 1967 – 2015 zorganizoval dvadsať slovenských onomastických konferencií a niekoľko vedeckých a metodologických seminárov s orientáciou na onomastiku a školskú prax. Takýmto rozsahom a dosahom vednej disciplíny do spoločenskej praxe sa nemôže pochváliť žiadna národná veda...

K významným dielam celospoločenského charakteru sa zaraďuje aj Majtánova účasť na monografii *Zeměpisná jména Československa* (Praha 1982), ktorá vyšla v spolupráci s českými onomastikmi I. Luttererom a R. Šrámkom. Okrem desiatok onomastických príspevkov z oblasti antroponymie, pomenovania osôb, si osobitnú pozornosť zasluhujú dve syntetizujúce práce – *Meno pre naše dieťa* (v spoluautorstve s M. Považajom vyšlo od r. 1983 viacero vydaní) a najmä jedna z posledných Majtánových prác – *Naše priezviská* (2014), v ktorej sú vysvetlené motivačné činitele, pôvod a fungovanie priezvisk slovenských nositeľov.

Napokon – a možno z hľadiska spoločenského významu – najmohutnejším pilierom Majtánovej vedeckej, organizátorskej a redakčnej práce sa stalo monumentálne dielo slovenskej historickej jazykovedy – sedemdielny *Historický slovník slovenského jazyka* (1991 – 2008). Pri všetkej skromnosti treba skonštatovať, že bez Milana Majtána by toto významné dielo historickej lexikografie nikdy nebolo vzniklo. „Slovníku“ – ako toto dielo jeho vedecký redaktor, spoluautor, organizátor prác a v skrytej forme aj eliminátor všetkých autorských nedostatkov jednotlivých hesiel M. Majtán volal – venoval desaťročia svojho vedeckého života, voľné chvíle nevynímajúc, pričom s koncipovaním hesiel musel často riešiť aj problematiku pramennej základne, interpretácie významov a ich dobovej identifikácie. Spoločenská hodnota tohto diela nespočíva len v udelení ocenení (Prémia Literárneho fondu, 1996), ale v skutočnosti, že sa stalo zdrojom poznávania pravdy o našom jazyku nielen pre lingvistov, ale aj pre nelingvistov – historikov, archívárov, archeológov, etnológov, kulturoológov, slavistov so záujmom o národný jazyk aj medzijazykové kontakty a o modifikáciu významov slov v konkrétnej dobe v konkrétnom spoločenskom prostredí.

Popri vedeckej práci nemožno obísť rozsiahlu organizátorskú a riadiacu činnosť. Z veľkého množstva funkcií uvedieme aspoň najvýznamnejšie: v rokoch 1964 – 1983 bol M. Majtán vedeckým tajomníkom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, rokoch 1971 – 1972 bol tajomníkom Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, v rokoch 1972 – 1976 tajomníkom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, od roku 1996 aj členom Ústrednej jazykovej rady a v rokoch 1984 – 2001 predsedom Slovenskej onomastickej komisie SAV, od roku 1984 bol členom predsedníctva onomastickej komisie ČSAV. Napriek tomu, že nebol držiteľom vysokoškolských titulov, na mnohých vysokoškolských pracoviskách pôsobil vo funkcii školiteľa a diplomantov, vedeckých aspirantov a doktorandov a zapájal sa do výchovy mladých adeptov slovakistiky (v Banskej Bystrici, Nitre, Prešove, Trnave). Prínos Milana Majtána do vedy, jej organizovania a do prípravy mladých adeptov slovakistiky a onomastiky neostal bez spoločenského ocenenia. Z množstva uznaní spomenieme aspoň tie najvýznamnejšie: Striebornú čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1984), Prémium Literárneho fondu M. Majtánovi a kolektívu za dielo Historický slovník slovenského jazyka 4 (1996, vedúci kolektívu), Cenu SAV za vedecko-popularizačnú činnosť (1998, 2009, 2014), Zlatú čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1999), Čestnú medailu Mateja Bela za zásluhy v historických vedách (1984), titul Najlepší pracovník rezortu Slovenského úradu geodézie a kartografie (1984), ocenenie Významná osobnosť SAV (2004), Cenu SAV za vedeckovýskumnú prácu na 7. zväzku Historického slovníka slovenského jazyka (2009), Cenu Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe za to isté dielo (2010) a najvyššie ocenenie – Pribinov kríž II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky (2008).

Posledná rozlúčka s PhDr. Milanom Majtánom, DrSc., sa konala v úzkom rodinnom kruhu 2. júla 2018. Z rozsiahleho vedeckého diela tohto významného jazykovedca, nezabudnuteľného priateľa, diplomata a služobníka vedy nemožno uviesť všetky jeho práce, zásluhy, sklíčka jeho mozaiky, ktorú po sebe zanechal. Ostáva po ňom prehlboká brázda v historickej jazykovede, onomastike, slavistike, ale aj v našej pamäti a v našich srdciach. S úctou si budeme jeho prínos v poznaní pripomínať, uvedomovať si ho a rozvíjať.

Češť jeho pamiatke!

Pavol Žigo

Cenný prameň aj praktická príručka

[Spytovali ste sa. Eds. Mislovičová, Sibyla – Vančová, Iveta. Bratislava: Veda 2017. 293 s. ISBN 978-80-224-1615-3.]

Rozsiahla kolektívna publikácia zameriavajúca sa na oblasť jazykovej kultúry má ambície slúžiť používateľom slovenského jazyka ako praktická príručka pri riešení častých otázok týkajúcich sa javov na všetkých jazykových rovinách. Kniha predstavuje kompendium vybraných výsledkov jazykovo-poradenskej činnosti sui generis, vychádza z bohatého materiálu publikovaného v etablovanom časopise Kultúra slova, ktorý vychádza už viac ako 50 rokov. Zahŕňa príspevky z rubrik Spytovali ste sa a Rozličnosti, v ktorých prevládajú kratšie žánrové formy odbornopopularizačného charakteru a reagujú na priame otázky používateľov jazyka, ako aj na aktuálne problémy jazykovej praxe.

Na úvod treba poznamenať, že rozsah publikácie tohto typu je limitovaný, preto nie je z praktických príčin možné na ploche jednej knihy zaznamenať všetky jazykové otázky a problémy, s ktorými sa používatelia jazyka obracajú na lingvistov. Nevyhnutne tak editoriek – S. Mislovičová a I. Vančová – pristúpili k selekcii rozsiahleho materiálu tak, aby bol výsledkom ich práce užitočný, podnetný a prehľadne spracovaný súhrn častých otázok a kvalifikovaných odpovedí. Selekcia vhodných príspevkov bola len prvým krokom práce editoriek. Nadväzovala na ňu redakčná úprava textov zahŕňajúca vynechanie neaktuálnych pasáží či odvolávok, ako aj nahradenie dobových oslovení. Texty prešli aj jazykovou korektúrou D. Guričanovej, ktorá staršie príspevky upravila podľa aktuálnych ortografických pravidiel. Zásahy zrealizované s citom a rešpektom k originálnym príspevkom jednotlivých autorov prispeli k aktualizácii celého vydania.

Mnohé jazykové otázky, ktoré riešia súčasníci, boli už dávnejšie spracované a vyriešené, preto je užitočné vracat' sa aj k skôr publikovaným textom. Korešponduje s tým skutočnosť, že mnohé z vybraných príspevkov sú staršieho dáta, výnimkou preto nie sú ani texty zo 60. (počnúc rokom 1967), 70. či 80. rokov 20. storočia. Na druhej strane – na otázky jazykovej praxe týkajúce sa prevažne adaptácie neologizmov z rôznych hľadísk (pravopis, zaradenie do skloňovacích vzorov, štylistická platnosť a pod.) reagujú mno-

hé najaktuálnejšie príspevky z prvej a čiastočne aj z druhej dekády nášho storočia. Nepriamo sa tak demonštruje prirodzená povaha jazyka zahŕňajúca protichodné tendencie – živý jazyk vnímame ako systém, v ktorom pôsobí silná snaha o stabilitu a nemennosť, a súčasne v ňom prebieha neustály dynamický proces spojený s aktualizáciou jeho prostriedkov ako nevyhnutnej podmienky na zachovanie prirodzenosti jazyka a schopnosti plniť všetky funkcie, predovšetkým komunikačnú. Slovenčina sa ako každý živý jazyk v priebehu času mení, čo pozorujeme predovšetkým v obohacovaní a zmene slovnej zásoby, zároveň môžeme vnímať, že si zachováva svoju podobu, jedinečnosť. To naznačujú aj samotné editorky v predslove, v ktorom zdôrazňujú dynamické tendencie jazyka a nevyhnutnosť jazykových zmien.

Publikácia je členená prehľadne, príspevky sú zoskupené a radené podľa vybraných tematických okruhov so zreteľom na tradične vydeľované jazykové úrovne lingvistiky. Ide o jednotlivé kapitoly reprezentujúce konkrétne jazykové oblasti a témy (prevzaté slová, terminológia, lexikológia a slovotvorba, onomastika, ohýbanie slov, pravopis, štylistika, frazeológia, etymológia a i.) a ďalšie oblasti vyčlenené na základe konkrétnejšej typológie (správne a nesprávne lexikálne varianty, paronymá, skratky, predložkové väzby, slovosled) či zoskupené na základe oblastí, v ktorých sa s danou problematikou stretávame najčastejšie (preklad, školská prax). Niektoré konkrétne problémy sa pre nejednotnosť rôznych kritérií rozdelenia hľadajú náročnejšie (napr. otázky zo školskej praxe by sa dali zaradiť do jednotlivých jazykových rovín, vyčlenenie otázok týkajúcich sa písania čiarok v rozsahu dvoch príspevkov z oblasti pravopisu môžeme vnímať ako nadbytočné). Na druhej strane, vyhľadávanie konkrétnych javov a slov výrazne uľahčuje register výrazov na konci knihy, navyše s grafickým odlišením nespisovných slov a spojení. V závere publikácie sa nachádza krátke zhrnutie opisujúce zameranie, históriu a význam dlhoročne vydávaného periodika Kultúra slova, ktorého autorkou je S. Mislovičová, vedúca oddelenia jazykovej kultúry a terminológie a zároveň hlavná redaktorka tohto časopisu. Monografiu dopĺňa kompletný zoznam autorov príspevkov s bibliografickými údajmi všetkých publikačných jednotiek radených chronologicky.

Jadro kolektívnej publikácie tvoria príspevky 35 autorov publikovaných vo vedecko-popularizačnom časopise Kultúra slova. Príspevky sa tu uvádzajú v plnom rozsahu s nevyhnutnými zásahmi, ktoré sme už opísali.

Jednotlivé kapitoly sa začínajú stručnými vstupmi, ktorých cieľom je uviesť laického čitateľa do danej problematiky. Cenným prínosom publikácie je konfrontácia obsahu príspevkov so súčasne platnou normou a informácia o zachytení nových lexém a slovných spojení v aktuálnych lexikografických dielach (predovšetkým v prvých troch zväzkoch Slovníka súčasného slovenského jazyka) a v záväzných jazykových príručkách. Poznámky tohto charakteru sú v relevantných prípadoch uvedené bezprostredne za príspevkom.

Ako autori sa v publikácii prezentujú všetci doteraz pôsobiaci hlavní redaktori Kultúry slova: G. Horák, J. Kačala, M. Považaj a S. Mislovičová, ako aj väčšina výkonných redaktorov časopisu: I. Masár, E. Urbancová, S. Duchková a I. Vančová, členovia redakčnej rady a ďalší odborní prispievatelia, ktorí reagovali na aktuálne otázky jazykovej kultúry a komunikačnej praxe. Autorom najväčšieho počtu vybraných textov (57) je M. Považaj, dlhoročný hlavný redaktor, výkonný redaktor i člen redakčnej rady Kultúry slova. Veľkú časť textov tvoria odpovede súčasných pracovníčok oddelenia jazykovej kultúry a terminológie S. Duchkovej, D. Guričanovej, I. Hrubaničovej, K. Kálmánovej, S. Mislovičovej a I. Vančovej, ktoré majú bohatú prax v jazykovoporadenskej činnosti. Vďaka nej sa práca jazykovedcov a výsledky ich skúmania bezprostredne prepájajú s potrebami a otázkami širokej verejnosti.

Erudovanosť autorov a ich schopnosť pohotovo reagovať na aktuálne jazykové otázky, prístupný štýl vyjadrovania a uchopenie zložitých javov a tendencií zrozumiteľne a prehľadne sú nevyhnutnými predpokladmi na publikovanie relevantných odbornopopularizačných príspevkov. Tlačené médium Kultúra slova uverejňuje takto zamerané príspevky na svojich stránkach už desiatky rokov, vďaka čomu sa čitatelia časopisu môžu vzdelávať a kultivovať svoj prejav. Na margo poznamenajme, že nielen erudícia, ale nesporne i jazykový cit a intuícia autorom v mnohých prípadoch umožnila odhadnúť primeranosť nových jazykových prostriedkov a funkčnosť jazykových zmien. V poznámkach editoriek nájdeme často informáciu, že navrhovaný novotvar, prípadne slovtvorný variant sa v jazyku ujal a zachytávajú ho už aj moderné lexikografické diela. Jazykové zmeny môžu byť nevyspytateľné a vývoj jazyka sa odhaduje mimoriadne náročne, pretože v ňom pôsobia nielen vnútrojazykové, ale aj mnohé mimojazykové faktory.

Kvalifikovanosť a dlhodobá skúsenosť v jazykovoporadenskej činnosti väčšiny autorov článkov sa tak prejavuje aj v tomto aspekte.

V krátkosti sa pristavme pri spôsobe, akým sa používatelia jazyka obracali na jazykovú poradňu. Otázky jazykovej kultúry riešia, prirodzene, nielen pedagógovia, ale aj publicisti, redaktori, odborníci pôsobiaci v rôznych profesiách a oblastiach ľudskej činnosti. Niekedy vystupujú pod menom či iniciálami, inokedy sú len implicitne prítomní vo všeobecnom označení „čítatelia“. Často o radu prosia, ale aj žiadajú, iní sa znepokojujú konkrétnymi javmi objavujúcimi sa v jazyku či vyjadrujú nesúhlas s použitými prostriedkami. Nezriedka tiež konfrontujú počuté či videné so znalosťami, ktoré si osvojili ešte počas svojho štúdia na základnej či strednej škole. Poučenejší uvádzajú aj svoje skúsenosti s používaním konkrétnych jazykových prostriedkov v špecifických i bežných komunikačných situáciách, všimajú si slovníkové zachytenie problémových výrazov, navrhujú možné riešenia. Neujde však pozornosti, že často sú pýtajúci sa nekompromisní – hľadajú jediné správne riešenie aj tam, kde sú prípustné a bežne používané viaceré možnosti (napr. varianty, synonymá). V istých prípadoch si laici vytvárajú vlastné pravidlá a limity na používanie slov napríklad v obmedzených kontextoch a významoch alebo, naopak, rôznorodé javy vnímajú ako rovnorodé a očakávajú ich jednotné riešenie. Osobitne citlivo niektorí používatelia hodnotia neologizmy a prevzaté slová, ktoré vnímajú ako nesprávne či rušivé. Veľkým pozitívom ostáva, že čitateľ môže dobre zacielenými otázkami priniesť nové podnety na riešenie problémov jazykovej praxe, ako aj na obohatenie lexiky slovenčiny o potrebné neologizmy a termíny. Medzi čitateľmi a odpovedajúcimi, teóriou a praxou jazykovej kultúry tak vzniká inšpiratívna spolupráca a vzájomné obohatenie o cenné postrehy a podnety.

Radit' v rôznorodých jazykových otázkach výstižne, presne a zároveň odborné a vyčerpávajúce je snahou niekoľkých generácií odborníkov v oblasti jazykovej kultúry. Nazdávame sa, že dielo, ktoré vzniklo výberom príspevkov 35 lingvistov, je aj vďaka zodpovednému prístupu editoriek, redaktorov, jazykovej korektorky i technických spolupracovníkov cenným prameňom poznania jazykovej kultúry v širšom časovom horizonte.

Agáta Karčová

Naša jubilanťka Sibyla Mislovičová

Pred desiatimi rokmi Matej Považaj uviedol jubilejný príspevok venovaný okrúhlemu výročiu narodenia Sibylly Mislovičovej (*Životné jubileum PhDr. Sibylly Mislovičovej*, Kultúra slova, 2008, č. 4, s. 241 – 243) slovami „nehce sa ani veriť“ a nám nezostáva nič iné, iba sa opakovať. Je naozaj ťažké uveriť, že k našej kolegyni, neodmysliteľnej súčasťi diania v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, tento rok priradíme ďalšie okrúhle číslo.

Zo životopisu oslávenkyne pripomínáme údaj, že so slovenskou jazykovedou je spätá už vyše tridsať rokov, a to od prichodu do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v roku 1985. Ako to už býva zvykom pri takýchto príležitostiach, pripomenieme si činnosť našej jubilanťky od posledného okrúhleho jubilea (jej jazykovedná práca do r. 2008 je opísaná v spomenutom jubilanťskom príspevku M. Považaja).

Vedecké zameranie Sibylly Mislovičovej na výskum rozširovania slovnjej zásoby slovenčiny (hlavne o anglicizmy) sa v poslednom desaťročí prejavilo v článkoch venovaných najmä novým a prevzatým výrazom, ktoré publikovala v časopise Kultúra slova (*O slovese bankovať* /2010/, *Dopekáreň* /2012/, *Výslovnosť a skloňovanie názvu Bory Mall* /2015/, *Spojenie výdajník vody a iné súvisiace výrazy* /2016/, *Slovo dron a iné pomenovania bezpilotných lietajúcich zariadení* /2016/, *Slovesá lajkovať, hejťovať a iné odvodeniny z anglických slov* /2016/, *Slovo youtuber v slovnjej zásobe slovenčiny* /2017/). Jej živý záujem o nové komunikačné technológie sa odzrkadlil v príspevkoch súvisiacich s touto oblasťou – od r. 2015 publikuje v internetovom časopise TouchIT v pravidelnej rubrike *Jazykové okienko so Sibylou Mislovičovou*, v ktorej formou odpovedí rieši pravopis, význam a používanie nových výrazov, napr. *powerbanka*, *internetbanking*, *browsovať*, *uploadovať*, *downloadovať*, *streamovať*, *banner*, *ethernet*, *luneta*, *smart*, *overlocking*. Aj v iných časopisoch nájdeme články z daného okruhu: *O prídavných menách kybernetický, virtuálny, internetový a počítačový* (KS, 2011), *Niekoľko poznámok o kompozitách s prvou časťou e-* (Jazyková kultúra a terminológia. Zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi, 2015). Z oblasti slovtvorby je autorkou článku *O niektorých nepravidelnostiach pri tvorení názvov osôb* v zborníku *Slovo – Tvorba* –

Dynamickosť na počesť Kláry Buzássyovej, skloňovaniu sa venovala v príspevkoch *O skloňovaní podstatných mien zakončených na -la* (KS, 2012), *Pravopis a skloňovanie slova runway, resp. ranvej a niektorých substantív so zakončením na -j* (KS, 2016), *Tvar lokálu singuláru podstatného mena jojo* (KS, 2016) a otázku pravopisu riešila napríklad v článku *Písanie veľkých písmen v rozličných pomenovaniach olympiády* (KS, 2012). V roku 2017 sa editorsky podieľala na vydaní zbierky príspevkov z Kultúry slova *Spytovali ste sa*, ktoré vychádzali v rubrike s rovnomenným názvom.

Nemožno vynechať ani pedagogickú a lektorskú činnosť oslávenkyne, pre ktorú platí staré známe: len ten môže zapáliť iných, kto sám horí. V rokoch 2005 až 2015 učila na Fakulte masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave, kde prednášala a viedla semestrálne cvičenia z predmetu *slovenčina v súčasnej komunikácii* a neskôr aj zo štylistiky, ako aj diplomové semináre. S vďakou na ňu spomínajú aj desiatky novinárov, ktorí sa v rokoch 2006 – 2013 zakaždým tešili na posledný piatok v mesiaci, keď sa s obľúbenou jazykovedkyňou stretávali na pôde Slovenského syndikátu novinárov. Dvojhodinový seminár účastníkom vždy poskytol množstvo poznatkov o slovenčine, niekedy celkom nových, inokedy len starostlivo „oprášených“ alebo prezentovaných v netradičných súvislostiach. Terminologické problémy prekladateľov Európskeho parlamentu, Európskej komisie, Súdneho dvora Európskej únie a Úradného vestníka Európskej únie pomáhala riešiť účasťou na viacerých prednáškach a seminároch priamo v Luxemburgu.

Všetci budú určite súhlasiť s tvrdením, že v súčasnosti (nielen) medzi jazykovedcami nenájdeme významnejšiu popularizátorku slovenského jazyka a jazykovedy ako Sibylu Mislovičovou. Jej hlas každý pracovný deň ráno pred siedmou hodinou počujeme z rádia, a ak k tomu prirátame množstvo rozhovorov, prednášok a seminárov pre rozličné inštitúcie aj pre verejnosť, potvrdzuje sa predchádzajúce konštatovanie. Najznámejšia a najbadateľnejšia je jej spolupráca s Rozhlasom a televíziou Slovenska, kde ju už považujú za svoju „rozhlasáčku“ – a niet sa čo čudovať: od r. 2005 odpovedá na otázky poslucháčov na Rádiu Slovensko v pravidelnej relácii *Slovenčina na slovíčko* (v rokoch 2005 – 2013 každý piatok, od r. 2013 každý pracovný deň), od r. 2007 bola spolu s Jánom Štrasserom niekoľko rokov pravidelným hosťom programu *Diktát* na Rádiu Devín, ktorý pripravovala a moderovala naša kolegyňa Ingrid Hrubaničová a v ktorom sa formou vtipného kome-

ovania rozoberali aktuálne problémy pravopisu, gramatiky a frazeológie. O svojej práci porozprávala v živom vysielaní *Nočnej pyramídy* i v publicistickej relácii Michala Tvarožka *Vec verejná*. Pre televíziu účinkovala v r. 2014 v niekoľkých pokračovaniach cyklu *Nebojme sa slovenčiny*, mohli sme ju vidieť i v *Dámskom klube* či v zábavnom programe *Neskoro večer*. Poskytla desiatky rozhovorov pre tlačene aj elektronické médiá (Sme, Slovenka, Harmónia, smeŽeny, žena.sme, TASR, Denník N, aktualne.sk, touchIT, Petržalské noviny, Grand Magazin, PC revue a mnohé iné), v roku 2015 bola v ankete Slovenka roka nominovaná v kategórii veda a výskum.

Významnú zložku činnosti S. Mislovičovej tvorí v posledných rokoch neustále sa zvyšujúci počet prednášok a seminárov organizovaných pre pracovníkov štátnej správy a iných inštitúcií, najčastejšie ministerstiev, napr. pre ministerstvo financií, školstva, životného prostredia, práce, sociálnych vecí a rodiny. Okrem nich sú to aj ďalšie organizácie, napr. spoločnosti prekladateľov odbornej, vedeckej či umeleckej literatúry, Letná škola prekladu, Národný ústav celoživotného vzdelávania, Národná banka Slovenska, Poštová banka, reklamné agentúry, ale aj ústavy 2. oddelenia SAV a mnohé ďalšie. Priamo s verejnosťou prichádza Sibyla Mislovičová do styku aj prostredníctvom iných foriem podujatí, najčastejšie besied (napr. na Bibliotéke, vo Vedeckej kaviarni SAVinci, pre obyvateľov Nitry či pre Univerzitu tretieho veku Žilinskej univerzity). Pri takýchto podujatiach je dôležitá nielen odborná erudícia, ale aj pohotovosť, schopnosť improvizácie a v neposlednom rade osobný šarm a zmysel pre humor – nič z toho našej oslávenkyni nechýba. Jedným z mnohých dôkazov jej výnimočných schopností bola improvizovaná hodina slovenčiny v rámci Petržalskej superškoly, ktorá trvala oveľa viac než bežných 45 minút, pričom musela naplno zaujať vyše 400 ôsmakov.

Popri jazykovednej a lektorskej práci sa venuje aj literárnej tvorbe – nie každý vie, že je autorkou kníh (aj veršovaných) pre deti, napr. *Sníčky zo záračnej poduštičky*, *Školáčikova čítanka*, *Domáca úloha malého školáka*, *Tešíš sa do školy? alebo Otázky, ktoré neznášam* a ďalšie desiatky titulov preložila aj prebásnila z poľštiny, ruštiny, češtiny, nemčiny, angličtiny aj francúzštiny, napr. *Veselé básničky o zatúlaných mláďatkách*, *Veršované hádanky zo sveta prírody*, *Rady pre deti, ktoré chcú mať konička*, *Čo musia vedieť správni chlapci a dievčatá*, *Budem mať malého súrodenca*, *Super kniha*

na prípravu predškolákov. Významná je aj jej redakčná činnosť: od roku 2015 je hlavnou redaktorkou časopisu Kultúra slova, ktorý ako výkonná redaktorka pripravovala od r. 1995.

Nielen v ústave je naša jubilatka známa svojimi organizačnými schopnosťami, ktoré sa plne uplatňujú pri vykonávaní funkcie vedeckej tajomníčky Jazykovedného ústavu (od roku 1999) a vedúcej oddelenia jazykovej kultúry a terminológie (od r. 2012). Povestná je jej schopnosť nezľaknúť sa ani zdanlivo neriešiteľných problémov a snaha vždy hľadať možnosti, ako sa niečo dá urobiť, a nie výhovorky, prečo to nejde.

Milá Sisa, za všetkých kolegov (nielen) z ústavu Ti prajeme ešte mnoho rokov prežitých v zdraví v plnom pracovnom nasadení medzi tými, ktorých môžeš považovať za svojich priateľov, a tam, kde sa cítiš najlepšie. Želáme Ti, aby si aj naďalej šířila okolo seba dobrú náladu, aby si nestrácala úsmev z tváre a dokázala tak ako doteraz poradiť (a to nielen v pracovnej oblasti) každému, kto pomoc potrebuje. Rovnako v súkromí Ti prajeme pohodu a radosť s Tvojimi najbližšími a výpočet želaní by nebol úplný, keby sme vynechali Tvoju najväčšiu záľubu – spievanie, preto Ti prajeme ešte veľa odspievaných koncertov so speváckym zborom, ktorými prinášaš radosť nielen sebe, ale hlavne svojim poslucháčom.

Iveta Vančová – Dana Guričanová

SPYTOVALI STE SA

Krátkodenný a dlhodenný. – Do jazykovej poradne sme dostali otázku, či slová *krátkodenný* a *dlhodenný* možno považovať za spisovné a v akom kontexte je vhodné ich používať.

Spomínané prídavné mená sa nenachádzajú v žiadnom slovníku slovenského jazyka, čo však neznamená, že do spisovnej slovenčiny nepatria. Pri lexikografickom spracúvaní slov je jedným z dôležitých kritérií frekvencia ich používania, preto v slovníkoch nenájde mnoho odborné či úzko špecializované výrazy. V momentálne najväčšom dostupnom korpuse Omnia Slovaca III Maior (ďalej len korpus) sa k 30. 5. 2018 prídavné meno *krátkodenný* nachádzalo 39-krát a *dlhodenný* 29-krát. Na internete bol v rovnakom čase výskyt oboch slov, pochopiteľne, vyšší (*krátkodenný* 98-krát, *dlhodenný* 90-krát), najvyššiu frekvenciu (zhruba po 60 výskytov) majú spojenia *krátkodenné/dlhodenné rastliny*. Zo spomenutých zdrojov preberáme doklady, ktoré význam oboch prídavných mien vysvetľujú: *Z hľadiska nárokov na dĺžku osvetlenia potrebného pre rastlinu na prechod do kvitnutia rozlišujeme a) krátkodenné rastliny – na prechod do kvitnutia potrebujú dlhší čas tmy (rastliny trópov – bavlník, tabak, ryža), b) dlhodenné rastliny – na prechod do kvitnutia potrebujú dlhé denné osvetlenie (obilniny, cukrová repa, mrkva, cibuľa), c) neutrálne – kvitnutie nie je podmienené konkrétnou dĺžkou dňa (púpava, fazuľa, pelargónia).* – *Chmeľ je krátkodenná rastlina, tzn. rast nastáva počas predlžujúcich sa dní, kvitnúť začína približne od 21. júna, keď sa dni začínú skracovať.* – *V pralesoch svieti slnko pomerne krátko, a tak sa vianočný kaktus radí medzi takzvané krátkodenné rastliny.*

Našli sme aj niekoľko dokladov na použitie prídavných mien *krátkodenný* a *dlhodenný*, ktoré sa netýkajú rastlín, ale zvierat, napr. *Rozmnožovacie rytmy cicavcov mierneho a arktického pásma sú vyvolané zmenou fotoperiód v jarých a jesenných mesiacoch. Dlhodenné druhy (hraboše, zajace, kuny, srny, kone) pohlavne dospievajú s nástupom dlhého dňa na jar. Naopak krátkodenné druhy živočíchov (jelene, ovce, kozy, vlky, lišky) pohlavne dospievajú s nástupom krátkeho dňa na jeseň a v zimných mesiacoch.*

Na internete sa nachádzajú aj doklady na skôr príležitostné použitie slov *krátkodenný* a *dlhodenný* (uvádzame ich po jazykovej korektúre), napr. *Vstup so psom je zakázaný na detské pieskoviská, do priestorov vymedzených, resp. bežne využívaných na hry detí a krátkodenný oddych obyvateľov...* (slovo *krátkodenný* možno nahradiť napr. slovami *krátky*, *každodenný*, prípadne vynechať ho bez náhrady) – *Osobne vysievam rastliny po celý rok, počas krátkodenných mesiacov používam umelé osvetlenie* (mesiacov s krátkymi dňami).

Zo slovotvorného hľadiska sú prídavné mená *krátkodenný* a *dlhodenný* kompozitá utvorené z dvojslovných spojení *krátky deň/dlhý deň* pomocou spájajúcej morfémy *-o-*. Podobne boli utvorené prídavné mená *celodenný*, *každodenný*, *všednodenný*, resp. prídavné mená s odlišným druhým komponentom, napr. *krátkonohý/dlhonohý*, *krátkodobý/dlhodobý*, *krátkosrstý/dlhosrstý*, *krátkovlnný/dlhovlnný* ap.

Ojedinele sa používajú aj podstatné mená *krátkodennosť* a *dlhodennosť*, ktoré sú odvodené od príslušných prídavných mien veľmi produktívnou príponou *-osť*, podobne ako mnoho ďalších podstatných mien, napr. *každodenný* – *každodennosť*, *krátkodobý* – *krátkodobosť*, *dlhoveký* – *dlhovekosť*. Vzhľadom na lexikálny význam sa podstatné mená *krátkodennosť* a *dlhodennosť* používajú len v jednotnom čísle, napr. *Kapusta pekinská je rastlina dlhého dňa. Zo začiatku však nebola známa jej dlhodennosť. Vysievala sa na jar a kvitla bez toho, aby vytvorila hlávku. – Nenechajte sa obmedzovať krátkodennosťou a rozhodnite sa pre svetelnú reklamu. – Hoci je špenát pre svoju dlhodennosť prevažne jarnou zeleninou, vďaka krátkemu vegetačnému obdobiu (45 až 70 dní) si na ňom po vysiatí vo vhodnom termíne môžete pochutnať aj na jeseň.*

Na záver možno zhrnúť, že prídavné mená *krátkodenný* s významom „(o rastlinách, zried. živočíchoch) kt. na svoj vývin potrebuje málo denného svetla“ a *dlhodenný* s významom „(o rastlinách, zried. živočíchoch) kt. na svoj vývin potrebuje veľa denného svetla“ sú utvorené správne a v súlade so systémom slovenčiny. Najčastejšie sa používajú v súvislosti s nárokmi rastlín na svetlo počas kvitnutia.

Dana Guričanová

Strednoprijemový. – V telefonickej jazykovej poradni sme dostali otázku, či je správne používať prídavné meno *strednoprijemový* napríklad v spojení *strednoprijemové skupiny*, keď sa v slovníkoch nenachádza.

Naša odpoveď bola kladná a patrí k nej toto zdôvodnenie: Prídavné meno *strednoprijemový* sa síce v súčasných slovníkoch (v Pravidlách slovenského pravopisu alebo v Krátkom slovníku slovenského jazyka) neuvádza, no nájdeme v nich podobne utvorené a významovo príbuzné prídavné meno *nízkoprijemový* „majúci nízky, malý príjem, zárobok z pracovnej činnosti“, napr. *nízkoprijemové skupiny, domácnosti, rodiny* (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka M – N, 2016; ďalej SSSJ), a prídavné meno *vysokoprijemový* „ktorý má vysoký príjem“, napr. *vysokoprijemová skupina, rodina* (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 2003; ďalej KSSJ). K tejto dvojici (presnejšie medzi členy dvojice) sa prirodzene zaraďuje prídavné meno *strednoprijemový*, ktorého význam možno analogicky opísať ako „majúci stredný príjem“. Najčastejšie sa používa v spojení so slovami *skupina, krajina, vrstva, domácnosť, ekonomika, rodina*, napr. *zníženie daňového zaťaženia nízko- a strednoprijemových skupín; Vietnamu sa podarilo zaradiť medzi strednoprijemové krajiny; Strednoprijemové rodiny tiež lipnú na nákupoch vlastných domov*. Ako vyplýva z uvedených dokladov, slovo *strednoprijemový* sa používa najčastejšie v rozličných hodnotiacich správach súvisiacich s hospodárstvom krajiny, ale napríklad aj v štatistike a následne v publicistike a možno ho zaradiť do skupiny ekonomických termínov (takto sa kvalifikovalo aj prídavné meno *nízkoprijemový* v SSSJ). Zo slovotvorného hľadiska je zložené prídavné meno *strednoprijemový* utvorené dobre, a to zo slovného spojenia *stredný príjem* pomocou spájacej hlásky *o*. V slovnej zásobe slovenčiny máme podobne utvorené prídavné meno *strednodobý* „určený, poskytovaný na stredne dlhý čas“ (porov. KSSJ) dopĺňajúce dvojicu prídavných mien *dlhodobý* a *krátkodobý*.

Novšie prídavné meno *strednoprijemový*, ktoré si vyžiadala jazyková prax, je popri starších slovách *vysokoprijemový* a *nízkoprijemový* dnes už všeobecne rozšíreným výrazom. Nepochybujeme preto, že sa zaradí do príslušného zväzku SSSJ a takto slovníkovo „ošetrené“ nebude u používateľov vzbudzovať pochybnosti o svojej správnosti.

Iveta Vančová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (52)

otvorene 2. st. -nejšie prísl. **1.** ▶ neskrývajúc skutočnú podstatu, bez utajovania a zakrývania, pred všetkými ľuďmi; syn. verejne, neskrývane; op. skryto, tajne: *o. kritizovať, pranierovať nedostatky; o. vystupovať proti rasizmu; o. vysloviť, prejaviť svoj názor, svoje stanovisko; o. sa chvastal svojimi stykmi; v poslednom čase s ním čoraz otvorenejšie flirtovala; Otcovi otvorene protirečiť nemohol, predsa len to bol otec a mocný chlap.* [P. Andruška]

2. ▶ úprimným spôsobom, bez pretvárdky a falošnosti; syn. priamo, úprimne; op. neúprimne: *hovorili spolu veľmi o. o všetkom; mame sa o. zverila so svojim trápením; ich rozhovory prebiehali čoraz otvorenejšie a úprimnejšie; Ešte som si nechcela otvorene priznať, že som sa v ňom trpko sklamala...* [K. Lászlóvá]

3. šport. publ. ▶ otvoreným, útočným spôsobom, bez taktizovania: *doma budú hrať určite otvorenejšie; druhý polčas začali domáci otvorenejšie; Remíza nevyhovovala nikomu, nuž sa hralo otvorene.* [Šp 2008]

4. ▶ s otvoreným prístupom, bez prekážok a predsudkov, s veľkou mierou tolerancie, porozumenia pre niečo nové, iné, odlišné: *o. prijímať nové podnety; pristupovať o. k novým výzvam v práci; pokúsiť sa chápať problematiku otvorenejšie; pristupovať k životu trochu otvorenejšie a s nadhľadom; homosexuálov prijíma spoločnosť už oveľa otvorenejšie*

otvorenosť -ti ž. **1.** ▶ vlastnosť toho, čo je otvorené, priame, úprimné; otvorené, priame konanie, správanie bez pretvárdky, bez utajovania a zakrývania; syn. priamosť, úprimnosť: *vzájomná dôvera a o. medzi rodičmi a deťmi; zo vzťahov sa vytratila úprimnosť a o.; s čoraz väčšou otvorenosťou si ho premeriavala; Kým bol ešte dieťa, žiadny problém s otvorenosťou nemal.* [S. Lavrík]

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

2. publ. ▶ vlastnosť al. charakter toho, čo sa neutajuje, nezakrýva, čo sa vykonáva priehľadným spôsobom, obyč. aj s účasťou a kontrolou verejnosti: *o. zasadania obecného zastupiteľstva; o. verejnej správy; presadzovať viac otvorenosti v politickom živote; uplatňovať princípy otvorenosti, informovanosti a transparentnosti; o. slovenského parlamentu sa zlepšuje; súčasná miera otvorenosti samospráv je nedostatočná; nízka otvorenosť súdov verejnosti* [HN 2009]

3. (i voči čomu; čomu) ▶ prístup, spôsob myslenia bez predsudkov a predpojatosti; vysoká miera tolerancie, porozumenia, akceptovania niečoho nového, iného, odlišného; op. uzavretosť: *o. voči zmenám, novým názorom; o. novým riešeniam; o. sa prejavuje v ochote všímať si nové myšlienky a podnety; bol známy svojou názorovou otvorenosťou schopnosťou pochopiť a prijať aj opačné stanoviská; Príkladom nevidanej otvorenosti ruskej kultúry je ruská moderna konca 19. a začiatku 20. storočia.* [Týž 2009]

4. ekon. ▶ voľný pohyb tovarov, služieb a kapitálu cez hranice jednotlivých krajín (bez obmedzujúcich zákonov, opatrení); op. uzavretosť: *o. ekonomiky miera zapojenia konkrétnej krajiny do medzinárodného obchodu vyjadrená v percentách ako súčet podielov vývozu a dovozu z hrubého domáceho produktu; krajina iba dopláca na svoju veľkú o.; riziko otvorenosti spočíva vo vysokom podiele zahraničnoobchodnej výmeny; čím väčšia liberalizácia a o. trhu, tým konkurenčné prostredie vytváralo nižšie ceny*

otvorený -ná -né príd. 1. ▶ umožňujúci voľný vstup, prístup, prechod do voľného priestoru; op. zatvorený, uzavretý, zavretý: *otvorená brána; otvorené dvere* ↗ i fraz.; *cez otvorené okno prúdil studený vzduch*

2. ▶ nachádzajúci sa v takej polohe, ktorá umožňuje prívod, prietok niečoho zastaveného, zadrživaného, pustený, zapnutý; op. zatvorený, zavretý, vypnutý: *o. ventil radiátora; zavrieť otvorené kohútiky na plynovom sporáku*

3. ▶ rozťahnutý do šírky al. do strán, roztvorený; op. zatvorený, zavretý, zovretý: *o. kvet lalíe; o. padák; otvorená kniha; pozerat' sa s otvorenými ústami* ↗ i fraz.; *mat' otvorené oči* ↗ i fraz.; *dezinfikovať otvorené rany nezacelené; na stole ležali otvorené noviny; veci ukladala do otvoreného kufru; Potom zdvihol ruky s otvorenými dlaňami na znak, že sa vzdáva.* [z. Šulajová]; *Ruky som mal zastrčené vo vreckách a absolútne ma netrápil otvorený rázporok na rifliach.* [Žv 2006] □ lek. *otvorená zlomenina, fraktúra* porušenie mäkkých tkanív v okolí kosti; pošt. *otvorená (listová) zásielka* nezalepená zásielka al. zásielka bez obálky s vytlačenou známkou, napr. poštové peňažné poukážky SIPO, ko-

rešpondenčné lístky; odev. *otvorený výstrih* výstrih v niektorej časti obvodu prerušený, ktorý možno rozopnutím zväčšovať; bot. *poniklec otvorený Pulsatilla patens* vysokohorská rastlina z čeľade iskerníkovitých s hviezdčovitými rozvíjajúcimi kvetmi

4. 2. st. -nejší ▶ rozprestierajúci sa na veľkom priestore, rozľahlý, priestraný; ktorý je (z hľadiska prístupu, vstupu) bez prekážok, voľný, ničím nechránený, ničím neohraničený; op. uzavretý, zavretý: o. *výhľad*; *široká otvorená plánina*; o. *morský záliv*; *otvorená strana doliny*; o. *prístav* ktorého vodná plocha je umiestnená bezprostredne pri mori s voľným prístupom plavidiel; *otvorená kancelária* veľkopriestorová, príp. priečkami členená na kóje (napr. v banke, grafickom štúdiu); *plaviť sa po otvorenom mori* šírom, ďaleko od brehov; *stáť na otvorenom priestranstve*; *Tu v tejto širokej, otvorenej rovine mal pocit, že sa nemá kde skryť.* [L. Ballek]; *Odtiaľto chodník pokračuje otvorenejším terénom s krásnymi výhľadmi na okolitú zimnú krajinu.* [Cs 2003] □ šport. *otvorené bránky* (v slalome) bránky udávajúce smer jazdy dolu svahom, v ktorých sú žrdky umiestnené vedľa seba, kolmo na smer jazdy; astron. *otvorená hviezdokopa* zoskupenie hviezd s nesymetrickým rozložením, ktoré boli vytvorené z jedného molekulárneho mračna a sú stále gravitačne viazané; voj., práv. *otvorené mesto* mesto, ktoré je v čase vojny oficiálne vyhlásené za demilitarizované, a preto by nemalo byť objektom nepriateľského útoku al. bombardovania; ekon. *otvorená ekonomika* voľný pohyb tovarov, služieb a kapitálu cez hranice jednotlivých krajín, charakteristický pre vyspelé ekonomiky s vysokým podielom vývozu a dovozu; sociol. *otvorená populácia* populácia, ktorá má migračné kontakty s inými populáciami, v ktorej existuje migrácia; šach. *otvorené postavenie* postavenie, pri ktorom väčšina figúr má veľkú možnosť pohybu; šach. *otvorený stĺpec* stĺpec, v ktorom nie sú pešiaci; zool. *otvorená obehová sústava* sústava (mäkkýšov a článkonožcov) vyznačujúca sa vylietvaním telesnej tekutiny do telovej dutiny □ *Dohoda o otvorenom nebi medzi EÚ a USA* dohoda platná od 30. marca 2008, liberalizujúca leteckú dopravu medzi dvoma najrozvinutejšími svetovými leteckými trhmi

5. ▶ nemajúci ochranu (strechu, prístrešok, kryt a pod.) pred poveternostnými vplyvmi al. poškodením, nekrytý, nezastrešený, nechránený: o. *nákladný vagón*; *otvorené vozidlo* s plošinou al. s plošinou ohraničenou bočnicami a zadným čelom; *otvorená karoséria*; o. *koč*; o. *ložný priestor člna*, *prívesu*; *otvorené klzisko* op. kryté; *otvorená paluba*, *rampa*; *otvorené nástupiš-*

te; dvojplošník s otvorenou kabínou; sedieť na otvorenej tribúne; hokej sa hral na otvorenom štadióne; v miestnosti sa kúrilo na otvorenom ohnisku; Zachveje sa od chladu, zastane na otvorenej verande. [A. Baláž]; *Štiplavý mráz bolo v otvorených saniach poriadne cítiť.* [I. Izakovič]; *V mrazivých dňoch sú doma viacerí robotníci pracujúci na otvorených stavbách.* [Sme 2010] □ *stav. otvorený komín* komín, ktorý odvádza dym priamo (bez rúr) a je postavený nad ohniskom; *div. otvorené javisko, otvorená scéna* improvizované javisko bez opony, príp. aj bez postranných kulís, obyč. vo voľnej prírode; *fyz., lek. otvorené rádioaktívne žiariče* žiariče používané na diagnostické a terapeutické účely, obsahujúce rádionuklidy □ *potlesk na otvorenej scéne* potlesk divákov (pri mimoriadnom výkone) počas predstavenia al. pri športových vystúpeniach; *zákaz manipulácie s otvoreným ohňom* zákazová tabuľka týkajúca sa bezpečnosti pri práci

6. ▶ ktorý nie je objasnený, vyriešený, pri ktorom sa (zatiaľ) nedosiahol výsledok; *syn. nevyriešený, neuzavretý, nerozhodnutý; op. vyriešený, uzavretý; o. problém; otvorená téma; otvorená kauza; navrhnúť opatrenia na uzavretie otvorených prípadov; rokovanie o rozpočte je otvorená záležitosť; otvorená ostáva aj otázka financovania projektu; tvorcovia nechali záver filmu o.; Najotvorenejšia je nominácia v kategórii kajakárov, v ktorej sú voľné všetky tri miestenky.* [Šp 2009]

7. 2. st. -nejší ▶ uskutočňujúci sa, konaný bez utajovania a zakrývania; prejavovaný, prejavujúci sa verejne, pred ľuďmi; *syn. zjavný, neskrývaný, verejný; op. skrytý, tajný; otvorená kolaborácia; otvorená diskriminácia; o. boj proti režimu; uchýliť sa k menej otvoreným formám protestu; naučiť sa reagovať na otvorenú a skrytú agresivitu; dostať sa do otvoreného sporu; nespokojnosť verejnosti prerastala do otvorenej kritiky; otvorenejšia verejná diskusia pomáha odkrývať tabuizované alebo podceňované problémy; Pri odchode vlakov sa mení dovtedy potláčaný hnev na otvorené nadávky.* [V. Bednár]; *Neustále sme ju zraňovali narážkami a otvoreným výsmechom.* [KŽ 1955] □ *otvorený list* vyjadrenie známej, autoritatívnej osobnosti al. skupiny osôb k určitej problematike, publikované v tlači al. sprostredkované inými médiami

8. 2. st. -nejší ▶ konajúci bez pretvárk, nezakrývajúci svoje myšlienky, pocity a pod., zmýšľajúci čestne, priamo, úprimne; svedčiaci o tom; *syn. priamy, úprimný, bezprostredný; op. uzavretý, neprístupný; o. človek; otvorená tvár; otvorená sponď, debata; všetci ho mali radi pre jeho otvorenú povahu; deti býva-*

jú priame a otvorené; naše rozhovory boli čoraz otvorenejšie; Táto otvorená reč uviedla kapitána do rozpakov. [V. Krupa]

9. 2. st. -nejší šport. publ. ▶ zameraný najmä na útok; hraný bez taktizovania: *o zápas; hral sa obojstranne o futbal; súper prekvapil svojou otvorenou hrou; druhý polčas bol otvorenejší; Museli sme začať hrať otvorenejší hokej.* [Šp 2008]

10. 2. st. -nejší (i čomu; s neurčitkom) ▶ prístupný zmenám, novým myšlienkam, vplyvom a pod.; prijímajúci niečo nové, neznáme, odlišné; op. uzavretý: *otvorená spoločnosť* založená na uznávaní ľudí všetkých vyznaní, s rôznorodými názormi a záujmami; *kolektív s otvoreným myslením; otvorení ľudia sú vždy ochotní priučiť sa niečomu novému; mladšie vekové kategórie sú otvorenejšie novým informáciám; Ľudia sú otvorenejší a ochotnejší prijímať migrantov.* [Sme 2010]

11. ▶ zbavený prekážok, nie obmedzený; neviazaný na nijaké podmienky, hranice, nemajúci vopred stanovený rozsah, platnosť niečoho, voľný, neohraničený: *otvorená volebná kandidátka; otvorená letenka bez konkrétneho dátumu spiatočného letu; otvorené manželstvo* v ktorom si partneri ponechávajú úplnú slobodu vrátane voľnosti v sexuálnom živote, voľné manželstvo; *žiť v otvorenom vzťahu; nevyužíva možnosti, ktoré mu poskytuje dnešný o. svet a sloboda cestovania; v klube sa často konajú rôzne uzavreté aj otvorené akcie; hodiny zumby sú otvorené, nemusíte sa dopredu objednať* □ ekon. *otvorený podielový fond* fond ponúkajúci podielníkom možnosť kedykoľvek z fondu vystúpiť a požiadať o vyplatenie aktuálnej hodnoty podielu, op. uzavretý fond; šport. *otvorené preteky, otvorené majstrovstvá* športové podujatie, na ktorom sa môže zúčastniť každý, kto sa prihlási

12. publ. 2. st. -nejší ▶ (obyč. o orgánoch štátnej moci a verejnej správy) ktorého činnosť je z hľadiska rozsahu uskutočnených opatrení a kvality zverejnených informácií transparentná a prebieha pod kontrolou verejnosti: *otvorená justícia; otvorená samospráva; Šala, Martin, Rožňava patrili v roku 2012 medzi najotvorenejšie mestá na Slovensku*

13. lingv. *otvorená slabika* ▶ slabika zakončená samohláskou al. dvojhláskou al. inou slabikotvornou hláskou; *otvorená samohláska* samohláska, pri ktorej artikulovaní tvoria čeluste väčší uhol a jazyk sa posúva nadol (napr. a)

□ fraz. *čítať v niekom ako v otvorenej knihe* poznať myšlienky niekoho iného bez ich vyslovenia; *deň/týždeň otvorených dverí* akcia, pri ktorej je

voľný vstup do nejakej inštitúcie (školy, knižnice, parlamentu a pod.); *dívať sa okolo seba* [s] *otvorenými očami* al. *hľadiet'/chodiť s otvorenými očami* al. *mať otvorené oči* byť vnímavý, pozorne si všímať svoje okolie; *dobýjať sa do otvorených dverí* riešiť niečo už vyriešené; *hrať s otvorenými kartami* konať otvorene, čestne; *mať otvorené srdce* (o človeku) byť priamy, srdečný, bezprostredný; *nechávať/nechať si otvorené dvere* al. *nechávať/nechať si zadné dvierka otvorené* rátať aj s inou možnosťou, rátať aj s ústupom, taktizovať; *otvorená hlava* a) múdry, bystrý človek b) bystrý um; *otvorená rana* niečo, čo aj po čase spôsobuje duševnú bolesť a zármutok; *počúvať s otvorenými ústami* byť prekvapený, prípadne zaskočený novou informáciou; *pozerat' sa/hľadiet' s otvorenými ústami*/hrub. *s otvorenou hubou* byť prekvapený, udivený; *prijat'/vítat' niekoho, niečo s otvorenou náručou* al. *s otvoreným náručím* mať radosť z toho, že niekto sa v istej situácii objavil al. že istá situácia nastala; *snívať s otvorenými očami* oddávať sa príjemným predstávam, rojčiť

Alexandra Šufliarska

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- frazeológia, parémie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

Cs – Cestovateľ, HN – Hospodárske noviny. KŽ – Kultúrny život, Sme – Sme, Šp – Šport, Týž – Týždeň, Žv – Život

Z WEBOVEJ PORADNE

Ako sa má v slovenčine používať prevzaté slovo *Bitcoin/bitcoin*? – Názvy peňažných mien patria medzi všeobecné pomenovania, preto sa píšú s malým začiatočným písmenom, napr. *dolár, euro, dinár, kuna, libra*. Tak aj virtuálna mena s názvom *bitcoin* (s výslovnosťou [bitkoin]) sa píše s malým začiatočným písmenom. Slovo *bitcoin* sa skloňuje ako mužské neživotné podstatné mená podľa vzoru *dub* a v inštrumentáli množného čísla má tvar *s bitcoinmi*. Na vyjadrovanie vzťahu odporúčame používať prídavné meno *bitcoinový* utvorené od slova *bitcoin* domácimi slovotvornými postupmi (príponou *-ový* podobne ako pri prídavných menách *webový, softvérový, serverový, eurový* ap.), napr. *bitcoinová peňaženka, bitcoinové burzy, bitcoinová mena* či *bitcoinový bankomat (automat)*.

Podľa akých pravidiel sa priradzuje rod podstatným menám prijímaným do slovenčiny z cudzích jazykov, napr. *bilbord, šou, bajk, koktail*? – Základným kritériom pri priradovaní rodu podstatným menám prevzatým z cudzích jazykov je ich zakončenie, na základe ktorého ich možno zaradiť k jednotlivým skloňovacím vzorom. Napr. slová *bilbord, bajk, koktail* sa skloňujú podľa vzoru *dub*; slová *nuansa, delikatesa, seansa* sa skloňujú podľa vzoru *žena*. Ženský rod sa ustálil pri pôvodných francúzskych slovách mužského rodu na *-áž, -éž, -íž*, napr. *blamáž, masáž, tiráž* ap. Pri zakončení netypickým pre slovenčinu zostávajú cudzie slová často nesklonné a v strednom rode, napr. *penále, karé, skóre, taxi, derby* ap. Slovo *šou* sa v lexikografických príručkách uvádza s dvojakým rodom, ženským aj stredným. Podľa citovaného pravidla je podstatné meno *šou* stredného rodu, v jazykovej praxi sa však zaužíval ženský rod (možno v súvislosti so slovenským výrazom *zábava*), čo sa zachytilo aj v slovníkoch. Podrobnejšie je táto problematika spracovaná v Morfológii slovenského jazyka v podkapitole Gramatický rod (1966, dostupná je na <http://www.juls.savba.sk/ediela/msj/msj-lq.pdf>).

Ako sa odvodzujú názvy jazykov od názvov krajín a prečo je napr. poľština, ruština, ale slovenčina, mad'arčina? – Názvy jazykov sa tvoria od príslušných prídavných mien (teda nie priamo od názvu krajiny alebo národa) príponou *-čina*, *-ština* alebo *-čtina*. Príponou *-čina* sa odvodzujú názvy jazykov od prídavných mien, ktoré majú pred príponou *-ský* (*-sky*) spoluhlásky okrem *s*, *z*, *š*, *ž*. Tak sa od prídavného mena *slovenský*, ktorého slovtvorný základ sa končí na *n* (pred príponou *-ský* je spoluhláska *n*) tvorí príponou *-čina* názov *slovenčina*, od prídavného mena *švédsky* → *švédčina*, od prídavného mena *nórsky* → *nórčina*, *rómsky* → *rómčina*, *bulharský* → *bulharčina*. Príponou *-ština* sa tvoria názvy jazykov od prídavných mien, ktorých tvarotvorný základ sa končí na samohlásky alebo na spoluhlásky *s*, *z*, *š*, *ž*, ako *český* → *čeština*, *ruský* → *ruština*, *francúzsky* → *francúzština*. Výnimkou sú slová *číňština* a *poľština*, ktoré sú utvorené príponou *-ština*, hoci prídavné mená *čínsky* a *poľský* by sa podľa zakončenia zaraďovali do prvej skupiny. Príponou *-čtina* sa tvoria názvy jazykov od prídavných mien zakončených na príponu *-cký*, napr. *anglický* → *angličtina*, *grécky* → *gréčtina*.

Slovo rozmerný má iný význam ako jednorozmerný, dvojrozmerný a pod., preto sú tieto prídavné mená logicky nesprávne, dokonca nezmyselné. Nemalo by byť jednorozmerový, dvojrozmernový? – Vychádzajúc z významu prídavného mena *rozmerný* „majúci veľký rozmer“ možno zložené prídavné mená vyjadrujúce počet rozmerov *jednorozmerný*, *dvojrozmerný*, *trojrozmerný*, *viacrozmerný* vnímať ako významovo nepresné, no ich používanie v slovenčine sa takto ustálilo (podobne napríklad prídavné meno *smerný* má význam „udávajúci smer vývoja“ a prídavné mená *jednosmerný*, *dvojsmerný* vyjadrujú počet smerov). Neznamená to však, že podoby prídavných mien s príponou *-ový* – *jednorozmerový*, *dvojrozmernový*, *trojrozmernový*, *viacrozmernový*, *mnohorozmerový*, ktoré sa v slovenských kodifikačných príručkách neuvádzajú, sú nesprávne. Sú utvorené náležitým slovtvorným postupom z prídavného mena *rozmerový*, podľa dokladov z internetu sa používajú, a to najmä v odborných textoch, napr. *jednorozmerová chromatografia*, *trojrozmerný problém*, *viacrozmernový prístup*, *viacrozmerné chápanie*, *mnohorozmerový regulačný obvod*.

Variantnosť synonymných prídavných mien s odlišnými príponami je v slovenčine bežná a niektoré podoby sa do lexikografických diel dostávali postupne, napr. v 1. zväzku Slovníka slovenského jazyka z r. 1959 alebo v prvých dvoch vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, 1989) sa uvádzalo iba prídavné meno *krátkovlnný*, no od 3. vydania KSSJ (1997) sa doplnila aj podoba *krátkovlnový*.

Môže sa v slovenčine používať slovo *transgender* alebo máme aj vhodnejšie výrazy? – Anglický výraz *transgender* sa zaviedol ako pomenovanie osôb, ktoré spochybňujú svoje priradenie k danému pohlaviu (na základe fyzických znakov), pretože ho pociťujú ako falošné alebo neúplné. Do slovenčiny sa anglický výraz *transgender* prevzal ako prídavné meno v podobe *transgenderový* a popri ňom sa utvoril a ujal aj slovenský kalk *transrodový*. Osoby sa v slovenčine pomenúvajú odborne ako *transrodovo identifikovaní ľudia*, resp. v publicistike ako *transrodové osoby* alebo *transrodoví ľudia* (v jednotnom čísle *transrodový človek*, *transrodová osoba*, *transrodový jedinec*). V súčasnosti sa používa v jazykovej praxi aj jednoslovné pomenovanie osoby – podstatné meno *transgender*. Skloňuje sa ako životné podstatné meno mužského rodu podľa vzoru *chlap* so zachovávaním samohlásky *e*, t. j. *od transgendera*, *o transgenderovi*, *s transgenderom*, *mnohí transgenderi* a pod. Tento výraz je však štylisticky príznakový a jeho používanie sa obmedzuje predovšetkým na komunitu podobne orientovaných ľudí.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300